

บทที่ 2

ความเป็นมา ความหมาย แนวคิด ลักษณะ และรูปแบบของเกษตรพันธสัญญา

ในการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับระบบเกษตรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 นั้น จำต้องทราบถึงประวัติความเป็นมา ความหมาย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับระบบเกษตรพันธสัญญาให้เข้าใจเสียก่อน แล้วจึงจะนำไปศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับทฤษฎีที่มีอยู่ ทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ใช้บังคับในปัจจุบันว่ามีความเหมาะสม หรือเป็นมาตรการที่เพียงพอเพื่อใช้จัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมที่เกิดปัญหานั้น ซึ่งในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรพันธสัญญา ดังต่อไปนี้

2.1 ประวัติความเป็นมาของเกษตรพันธสัญญา

ในยุคแห่งโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจการเกษตรและระบบตลาดเสรีส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อยที่ต้องประสบกับความยากลำบากในการเข้าถึงตลาด ในหลายๆ ประเทศ การทำฟาร์มขนาดเล็กไม่สามารถทำกำไรได้ ในขณะที่ฟาร์มขนาดใหญ่มีเพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดการจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและได้กำไรสูงขึ้น เป็นเหตุให้เกษตรกรรายย่อยละทิ้งฟาร์มอพยพเข้าทำงานในเมืองใหญ่ ทำให้แรงงานภาคเกษตรไหลไปสู่ภาคการผลิตอื่นๆ และภาคบริการ การหยุดยั้งการไหลของแรงงาน ภาคเกษตรจะทำได้ก็ด้วยการพัฒนาระบบเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรรายย่อย ส่วนใหญ่ที่ประสบกับปัญหา ในการเข้าถึงแหล่งทุนและขาดประสิทธิภาพในการใช้ปัจจัยในการผลิต ตลอดจนปัญหา ด้านราคาและตลาดของผลผลิต ซึ่งระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีการจัดการที่ดีจะทำให้เกิดการเชื่อมโยง ในระบบที่จะทำให้เกษตรกรรายย่อยสามารถทำการเกษตรเพื่อการค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีรายได้ที่มั่นคงและมีเสถียรภาพ ในขณะเดียวกันก็จะทำให้ผู้ลงทุน หรือผู้ซื้อผลผลิตมั่นใจได้ในอุปทาน ของผลผลิตที่ต้องการจากผู้ผลิตทั้งด้านคุณภาพและปริมาณที่ต้องการ

เกษตรพันธสัญญา¹นั้นมีมานานแล้วเพียงแต่อาจมีรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างไปจากในปัจจุบัน กล่าวคือ เกษตรพันธสัญญาเริ่มปรากฏตั้งแต่ในยุคของกรีกโบราณซึ่งมีการปฏิบัติกันทั่วไปในลักษณะของการจ่ายค่าเช่าหรือหนี้ตามส่วนของผลผลิตที่กำหนดในพืชที่ได้มีการตกลงกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ในสาธารณรัฐประชาชนจีนเคยมีการบันทึกไว้ในช่วงศตวรรษแรกเกี่ยวกับระบบการแบ่งผลผลิตระหว่างคู่สัญญาในหลายๆ รูปแบบ และในสหรัฐอเมริกา ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 มีการทำเกษตรพันธสัญญาในรูปของการจ่ายค่าเช่าที่ดินด้วยพืชผลเกษตรที่ผลิตได้บนที่ดิน กิจกรรมการเกษตรแบบมีพันธะผูกพันระหว่างเกษตรกรกับเจ้าของที่ดินนี้มีรูปแบบพัฒนามาจากระบบศักดินา ในช่วงแรกของศตวรรษที่ 20 ระบบของการทำข้อตกลงกับเกษตรกรเริ่มมีขึ้นในประเทศอาณานิคมของประเทศในยุโรป เช่น สัญญาปลูกฝ้ายในชูดานที่เป็นส่วนหนึ่งของสัญญาเช่าที่ดิน

2.1.1 ความเป็นมาของเกษตรพันธสัญญาในต่างประเทศ

การทำเกษตรพันธสัญญาเกิดขึ้นยุคแรกๆ ในสาธารณรัฐเฮลเลนิกและสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีการทำสัญญาระหว่างกันของผู้เช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดินเพื่อแบ่งปันผลผลิตที่เกิดจากการลงทุนร่วมกัน สำหรับการเกษตรพันธสัญญาระหว่างบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตกับเกษตรกรนั้นเริ่มขึ้นเมื่อศตวรรษที่ผ่านมา เช่น การเข้าไปทำเกษตรพันธสัญญาของประเทศญี่ปุ่นในไต้หวันและการทำเกษตรพันธสัญญาของสหรัฐอเมริกากับประเทศในแถบอเมริกากลาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าในระยะแรกของการทำเกษตรพันธสัญญานั้น เป็นพวกพืชผลทางการเกษตรก่อน อาทิ บริษัทจำหน่ายเมล็ดพันธุ์พืชของยุโรปเข้าไปทำเกษตรพันธสัญญาในสหรัฐอเมริกา ในระยะต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การทำเกษตรพันธสัญญาจึงได้ขยายขอบเขตออกไปในปศุสัตว์ เช่น การทำฟาร์มสุกรในสหรัฐอเมริกา หลังจากนั้นเกษตรพันธสัญญาได้แพร่กระจายเข้าไปในประเทศต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาคของโลก ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นอเมริกา ยุโรป ลาตินอเมริกาเอเชีย และแอฟริกา จากงานศึกษาของ Rehber 2007 ระบุว่าประมาณร้อยละ 15 ของผลผลิตทางการเกษตรในประเทศพัฒนาแล้วอยู่ภายใต้เกษตรพันธสัญญา¹ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษา เกษตรพันธสัญญาในต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการจัดทำกฎหมายเอกชนให้เป็นเอกภาพ (International Institute for the Unification of Private Law: Unidroit)

เนื่องจาก Unidroit หรือสถาบันระหว่างประเทศเพื่อการจัดทำกฎหมายเอกชนให้เป็นเอกภาพ (International Institute for the Unification of Private Law: Unidroit) ได้สังเกตเห็นถึง

¹ พอพันธ์ อูยานนท์ และคณะ. (2555). *เกษตรพันธสัญญา : กลไกสร้างความเหลื่อมล้ำและเป็นธรรม*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. หน้า 5-6.

ประโยชน์และความสำคัญของการทำเกษตรพันธสัญญาซึ่งปัจจุบันกำลังขยายตัวอย่างมากในประเทศกำลังพัฒนา โดยได้สังเกตเห็นว่า เกษตรพันธสัญญาสามารถก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยสามารถเข้าถึงตลาดและได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของการส่งมอบเทคโนโลยีการผลิต และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในรูปแบบวงเงินสินเชื่อ เกษตรพันธสัญญาจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการลดความยากจน ช่วยพัฒนาชนบทและใช้ในการเพิ่มความมั่นคงทางด้านอาหารได้ ยูนิคัวร์จึงจัดตั้งคณะทำงานขึ้น ในการประชุมสมัยที่ 91 เมื่อวันที่ 7-9 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 โดยมีผู้ร่วมโครงการ คือ องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) กองทุนระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาเกษตรกรรม (International Fund for Agricultural Development: IFAD) และองค์การเกษตรกรโลก (World Federation of Orthodontists: WFO) รวมถึงตัวแทนจากบริษัทเอกชน ริเริ่มจัดทำคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญา (Legal Guide on Contract Farming) ขึ้น

1.1) ความเป็นมาในการจัดทำคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit

การสร้างเสริมความเข้มแข็งและการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและตลาดบนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงเป็นวัตถุประสงค์สำคัญในวาระการประชุมขององค์กรและหน่วยงานต่างๆ ทั้งองค์กรพหุภาคีหรือทวิภาคีและองค์กรเอกชน ซึ่งได้ทำงานสนับสนุนภาคการเกษตรในประเทศกำลังพัฒนา โดยในส่วนของ FAO และ IFAD ได้ให้ความสนใจในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการรวมตัวกันของเกษตรกรรายย่อย และระบบเกษตรพันธสัญญา นี้ยังได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากคณะกรรมการความมั่นคงทางอาหารโลก เพื่อการเตรียมจัดทำหลักการลงทุนทางการเกษตรอย่างมีความรับผิดชอบ (Principles for Responsible Agricultural Investment (“RAI Principles”)) อีกด้วย

การทำเกษตรพันธสัญญามักประกอบด้วยวิธีปฏิบัติในเชิงพาณิชย์ที่หลากหลาย และการที่จะประสบความสำเร็จในการทำเกษตรพันธสัญญาได้นั้นมักขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ ความสามารถของคู่สัญญาในการสร้างความสัมพันธ์ที่มั่นคงและเป็นธรรม และตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อตกลงที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญต่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย คือ การสร้างความเชื่อมั่นในความสัมพันธ์ในลักษณะที่จะได้ผลประโยชน์ร่วมกัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความร่วมมือและความไว้วางใจต่อกันและกัน ในพื้นฐานที่อำนาจทางเศรษฐกิจของคู่สัญญาสองฝ่ายนั้นมีความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นลักษณะโดยปกติของสัญญาทางการเกษตร การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคู่สัญญาให้เป็นธรรมจึงมีความสำคัญอย่างมาก

ในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยปกติผู้ประกอบการขนาดใหญ่มักจะทำสัญญากับเกษตรกรขนาดกลางหรือรายย่อยเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการกระจายความเสี่ยงในความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น ในขณะที่เกษตรกรเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบการที่มีความสัมพันธ์พิเศษกันอยู่ก่อน ดังนั้น หากเกษตรกรถูกบอกเลิกสัญญาหรือไม่ได้รับการต่อสัญญา จึงไม่มีโอกาสหรือมีโอกาสไม่มากนักที่จะเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบการที่มีศักยภาพรายอื่นๆ ในมุมมองของเกษตรกรก็มักจะต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยทางธรรมชาติและมักมีข้อจำกัดทางการเงิน และมักจะขาดข้อมูลหรือทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินการกระบวนการผลิตขนาดใหญ่ เช่น ข้อมูลทางการตลาดโดยเฉพาะในเรื่องราคาของผลผลิต ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการจัดทำข้อตกลงในสัญญา

ความสัมพันธ์ของคู่สัญญาจะตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ คือ ข้อตกลงตามสัญญา หากข้อตกลงมีความชัดเจนและมีการจัดสรรความเสี่ยงอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะในเรื่องของการปฏิบัติตามสัญญาและเหตุที่ไม่อาจปฏิบัติตามสัญญาได้ ทั้งสองส่วนนี้จะเป็นสิ่งจำเป็นในการก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อความสัมพันธ์ของคู่สัญญาในระยะยาว อีกทั้งวิธีปฏิบัติในการดำเนินการตามข้อตกลงในสัญญาจะมีบทบาทสำคัญต่อการบรรลุข้อตกลงตามสัญญาและในการแก้ปัญหาหากเกิดอุปสรรคในการปฏิบัติตามสัญญาอีกด้วย

การกำหนดข้อตกลงขั้นต่ำในเรื่องแบบของสัญญาและเนื้อหาของสัญญา จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้แน่ใจว่าเกษตรกรได้รับข้อมูลอย่างเต็มที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่ของตน และเป็นการกำหนดกลไกในการระงับข้อพิพาทเพื่อให้การบังคับตามสัญญาเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม เสริมสร้างความสมัครใจในการปฏิบัติตามสัญญา เพื่อให้ข้อตกลงของคู่สัญญามีผลทางกฎหมายและเพิ่มเติมข้อตกลงของคู่สัญญาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ดังนั้น มุมมองหรือกรอบทางกฎหมาย (Legal Framework) จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีบทบาทสำคัญเป็นพิเศษ เพื่อใช้ในการพิจารณาความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของคู่สัญญาผ่านข้อตกลงต่างๆ และกรอบทางกฎหมายนี้จะพิจารณาถึงแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญา เช่น สิทธิของคู่สัญญา สิทธิของบุคคลภายนอก ความรับผิดชอบ การรับความเสี่ยง เรื่องผลประโยชน์ และเรื่องแรงงาน เป็นต้น โดยมีประเด็นพื้นฐานที่สำคัญ คือ เรื่องความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบการในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของเกษตรกรรายย่อยในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งมักเกิดปัญหาความไม่เท่าเทียมหรือการเอาเปรียบเปรียบของผู้ประกอบการต่อเกษตรกร ซึ่งในประเทศต่างๆ โดยส่วนใหญ่แล้ว เกษตรพันธสัญญาจะถูกควบคุมภายใต้กฎหมายนิติกรรมสัญญาทั่วไป มีเพียงบางประเทศเท่านั้นที่มีการตรากฎหมายพิเศษขึ้นเพื่อบังคับใช้กับการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยเนื้อหาของ

กฎหมายพิเศษดังกล่าวนี้มักมุ่งเน้นที่การปกป้องคุ้มครองเกษตรกรจากการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม รวมถึงการกำหนดวิธีการระงับข้อพิพาทเพื่อให้สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2) วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของการจัดทำคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) โดย Unidroit มีดังต่อไปนี้

1. เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ผู้ประกอบการ นักกฎหมาย ผู้พิพากษา อนุญาโตตุลาการ และนักวิชาการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเกษตรพันธสัญญาที่ดียิ่งขึ้น

2. เพื่อช่วยคู่สัญญาในชั้นเจรจาต่อรองเพื่อการร่างสัญญา โดยจะมีการกำหนดประเด็นทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัญญา ความเห็นทางกฎหมายในมุมมองที่เป็นไปได้และเหมาะสมในประเด็นต่างๆ และช่วยชี้แนะแนวทางแก้ปัญหาแก่คู่สัญญาด้วยข้อมูลประกอบที่ครอบคลุมรอบด้าน เพิ่มเติมข้อมูลให้แก่คู่สัญญา เพื่อมิให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องเสียเปรียบและไม่ก่อให้เกิดภาระเกินควรแก่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะคู่สัญญาฝ่ายที่มีฐานะอ่อนแอกว่า ซึ่งจะเป็นการสร้างความมั่นใจยิ่งขึ้นต่อคู่สัญญาทุกฝ่ายในการเข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

3. คู่มือทางกฎหมายนี้จะช่วยแก้ปัญหาในการร่างสัญญา โดยจะทำหน้าที่เป็นต้นแบบของการทำสัญญาที่ดี เช่น การเสนอแนวทางในการระงับข้อพิพาท วิธีการแก้ปัญหาต่างๆ และอาจช่วยแก้ปัญหากรณีกฎหมายที่มีอยู่ไม่เพียงพอ

4. คู่มือทางกฎหมายนี้สามารถใช้เป็นเอกสารประกอบการพิจารณา สำหรับผู้มีหน้าที่ร่างกฎหมายและหน่วยงานของรัฐ ในการทำนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญา โดยสามารถใช้เป็นเอกสารอ้างอิงในการปรับปรุงกฎหมาย เพื่อให้กฎหมายเกิดความสอดคล้องและมีแนวทางที่เป็นธรรมและเหมาะสมต่อเกษตรพันธสัญญา

5. เพื่อให้องค์กรระหว่างประเทศ องค์กรเอกชน และองค์กรหรือสมาคมของเกษตรกร นำคู่มือทางกฎหมายนี้ไปใช้ในการวางยุทธศาสตร์และโครงการที่ให้การสนับสนุนการทำเกษตรพันธสัญญาในประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนา

6. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายที่สำคัญโดยละเอียดในข้อตกลงหรือสัญญาอย่างชัดเจน และระบุวิธีการแก้ไขปัญหานั้นในแง่มุมตามประเด็นทางการค้าและกฎหมายในปัจจุบัน

2) สหรัฐอเมริกา

ในอดีตการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของสหรัฐอเมริกามักจะประสบปัญหาเรื่องเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมของสัญญา เช่น บริษัทมีอำนาจในการจัดการปัจจัยการผลิตเพียงฝ่ายเดียว บริษัทบอกเลิกสัญญาเกษตรกรเร็วเกินไป เกษตรกรต้องใช้จ่ายเงินส่วนตัวในการปรับปรุง

พื้นที่หรือโรงเรือน หรือเกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงภัยเพียงฝ่ายเดียว และยังมีปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญา เช่น สัญญาไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร บริษัทไม่มอบคู่สัญญาให้แก่เกษตรกรเก็บไว้เป็นหลักฐาน เกษตรกรไม่ได้อ่านหรือทำความเข้าใจสัญญา หรือสัญญาไม่ได้ระบุวิธีการคิดคำนวณผลตอบแทนรัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายพิเศษเกี่ยวกับการเกษตร โดยเฉพาะทั้งกฎหมายในระดับสหพันธรัฐ (Federal Law) และกฎหมายในระดับรัฐ (State Laws) ขึ้น เพื่อแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมของสัญญาและคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่อ่อนแอกว่า

ปี ค.ศ. 1921 ประธานาธิบดีทิมโอดอร์ รูสเวลต์ ได้ออก Packers and Stockyards Act (P&S Act) ขึ้น เพื่อต้องการส่งเสริมการแข่งขันอย่างเสรีและการกระทำทางการค้าที่เป็นธรรมในอุตสาหกรรมปศุสัตว์และค้าสัตว์ปีก (Livestock and Poultry) และคุ้มครองผลประโยชน์ทางการเงินของเกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์กับบริษัทแบบมีสัญญาว่า โดยเฉพาะกรณีที่อาจไม่ได้รับชำระจากผู้ค้าสัตว์ปีกจะได้รับชำระราคาโดยเร็วตามน้ำหนักสัตว์ที่เที่ยงตรง อีกทั้งเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคโดยการห้ามกระทำการอันเป็นการผูกขาด และเพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพรัฐสภาจึงให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร (Secretary of Agriculture) อย่างเต็มที่ในการสืบสวนสอบสวน กำกับดูแล การกระทำของผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้บรรจุหีบห่อหรือผู้ดูแลฟาร์มด้วย ว่าการกระทำนั้นเข้าข่ายเป็นการผูกขาด การกระทำอันไม่เป็นธรรม ข้อโกง หรือการเลือกปฏิบัติหรือไม่² ต่อมาในปี ค.ศ. 1987 ก็ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติดังกล่าวเพิ่มเติม โดยกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร บริษัทต้องให้คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะสามารถบอกเลิกสัญญาได้ รวมทั้งเงื่อนไขเรื่องการจ่ายเงินไว้อย่างชัดเจน ซึ่งในกรณีการชำระเงินตามสัญญานั้นกฎหมายได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าเกษตรกรมีสิทธิที่จะได้รับการชำระเงิน โดยบริษัทจะต้องชำระเงินให้แก่เกษตรกรภายใน 15 วันนับจากวันที่บริษัทมารับซื้อผลผลิต นอกจากนี้เกษตรกรยังมีสิทธิที่จะได้รับใบรายงานการรับซื้อและการกำหนดราคา แต่อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัตินี้ยังไม่สามารถคุ้มครองและให้ความเป็นธรรมแก่เกษตรกรได้อย่างแท้จริง เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน ค.ศ. 2008 จึงมีการแก้ไขในส่วนของสัญญาการผลิต (Production Contract) โดยการเพิ่มสิทธิของเกษตรกรให้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ด้วยการส่งคำบอกกล่าวให้แก่บริษัทภายใน 3 วันทำการนับจากวันที่สัญญามีผลบังคับใช้ หรือในกรณีที่มีการกำหนดวันบอกเลิกสัญญา นับจากวันสุดท้ายของวันที่กำหนด อีกทั้ง สิทธิการบอกเลิกสัญญา วิธีการบอกเลิกสัญญา และกำหนดเวลาการบอกเลิกสัญญาต้องเปิดเผยให้เกษตรกรได้รับรู้อย่างชัดเจน นอกจากนี้บริษัทยัง

² ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์. (2551). *สัญญาที่ไม่เป็นธรรมในคอนแทรกซ์ฟาร์มมิง: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 53-54.

ต้องระบุข้อมูลการลงทุนเพิ่มเติม (Additional Capital Investments) ไว้ในสัญญาโดยชัดเจน เพื่อให้เกษตรกรรับทราบในขณะที่ทำสัญญาด้วย³

เมื่อรัฐบาลกลางได้ออกกฎหมายเพื่อป้องกันการผูกขาดและส่งเสริมการค้าที่เป็นธรรม ทำให้แต่ละรัฐได้ตระหนักถึงกฎหมายภายในของตนที่ไม่ได้มุ่งเน้นถึงปัญหาดังกล่าวเลย ในปี ค.ศ. 2000 จึงมีการออกประกาศให้มีการร่างกฎหมายควบคุมสัญญาการผลิตหรือ Model Producer Protection Act (MPPA) ขึ้น ซึ่งนำโดยนายทอม มิลเลอร์ (Tom Miller) อัยการสูงสุดของรัฐไอโอวาและอัยการสูงสุดของรัฐอื่น ๆ อีก 16 รัฐ เช่น อิลลินอยส์ มินนิโซตา จอร์เจีย อาร์คันซอ เป็นต้น เพื่อมุ่งสร้างอำนาจต่อรองของคู่สัญญาให้มือเท่าเทียมกัน และรัฐไอโอวา (Iowa) ก็ได้ออกรัฐบัญญัติที่ชื่อ “Producer Protection Act 2000: PPA” ขึ้นเช่นเดียวกัน เพื่อกำหนดแนวทางในการทำสัญญาทางเกษตรและให้ความคุ้มครองแก่เกษตรกร ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ เช่น มีการกำหนดค่านิยามศัพท์ที่ใช้ในสัญญามีการกำหนดให้นำหลักสุจริตมาใช้ในการบังคับใช้สัญญา มีการกำหนดให้สัญญาต้องเขียนในภาษาที่เข้าใจง่ายและต้องเปิดเผยความเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกษตรกรอาจได้รับ มีการกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิในการทบทวนสัญญา เป็นต้น

3) สาธารณรัฐอินเดีย

สาธารณรัฐอินเดียเป็นประเทศหนึ่งที่มีการตรากฎหมายพิเศษขึ้นเพื่อบังคับใช้เกี่ยวกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญา ซึ่งเดิมสาธารณรัฐอินเดียมีเพียงกฎหมายสัญญา (Contract Act) ในการบังคับใช้กับสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาเท่านั้น ซึ่งไม่ตอบสนองต่อความต้องการโดยเฉพาะของเกษตรพันธสัญญาอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ค่าใช้จ่าย ขั้นตอนและระยะทางที่ทำให้เกิดความล่าช้าในการไปศาล เป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรเกิดความไม่สะดวกต่อการไปศาลในเวลาที่เป็นจำเป็น เป็นอุปสรรคที่สำคัญในการขยายตัวของระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศ

กฎหมาย The State Agricultural Produce Marketing Act (APMC) ถูกจัดทำขึ้นเมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2546 โดยมีฐานะเป็นกฎหมายแม่แบบ (Model Act) เพื่อให้แต่ละรัฐภายในประเทศนำไปเป็นแม่แบบในการประกาศบังคับใช้เป็นกฎหมาย ซึ่งในปี พ.ศ. 2551 รัฐในประเทศจำนวน 10 รัฐ ได้นำไปบังคับใช้อย่างเต็มรูปแบบ และมีอีก 9 รัฐที่ได้นำไปบังคับใช้บางส่วน จากจำนวนรัฐทั้งหมด 28 รัฐ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะผ่อนคลายนโยบายในการควบคุมตลาดสินค้าเกษตร โดยรัฐ และเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ภาคเอกชนได้เข้ามีส่วนร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจะทำให้เกิดการลงทุนขนาดใหญ่ที่จำเป็นต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในด้านการตลาด และการบริการ และเพื่อรองรับการเปิดเสรีทางการค้าและตลาดโลก ดังนั้น รัฐบาลจึง

³ กัลปพฤกษ์ สิวทองงาม และคนอื่นๆ. (2552). *เกษตรพันธสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม*. กรุงเทพฯ: ซีวีลด์กราฟิก. หน้า 91.

ต้องการสร้างแนวทางในการป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากเกษตรกรโดยภาคอุตสาหกรรม จึงมีความจำเป็นต้องออกกฎหมายต้นแบบสำหรับการตลาดสินค้าเกษตร โดยมีการจัดทำบทบัญญัติ เกี่ยวกับการควบคุมและส่งเสริมการจัดการเกษตรพันธสัญญาภายในประเทศไว้โดยเฉพาะในหมวด ที่ 7 (Chapter VII) พร้อมด้วยบทเสริมและแม่แบบของสัญญาในตอนท้ายของกฎหมาย

2.1.2 ความเป็นมาของเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทย

การผลิตพืชโดยเกษตรกรของประเทศไทยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ยังต้องอาศัยสภาพดินฟ้า อากาศตามธรรมชาติ การพัฒนาวิธีการเพาะปลูก การปรับปรุงบำรุงดิน การใช้พันธุ์ปลูกที่เหมาะสม ยังมีน้อย การเก็บเกี่ยวยังขาดความสม่ำเสมอของปริมาณและคุณภาพของผลผลิต และการจัดการ หลังการเก็บเกี่ยว ยังไม่เหมาะสม การขนส่งมีหลายทอด เมื่อพืชชนิดใดได้ราคาดีเกษตรกรก็หันมา ปลูกกันมากขึ้น แต่เมื่อราคาตกต่ำเกษตรกรประสบปัญหาขาดทุนก็เลิกผลิต และหันไปปลูกพืชอื่น หรือประกอบอาชีพอื่นที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า ทำให้มีผลผลิตที่ป้อนเข้าตลาดไม่สม่ำเสมอและ ขาดคุณภาพ เป็นวงจรเช่นนี้อยู่เสมอมา

สำหรับระบบการทำเกษตรพันธสัญญาที่ทำกันอยู่ในประเทศไทยมีพัฒนาการ มาจาก การทำเกษตรแบบครบวงจร ซึ่งเป็นที่ยอมรับและแพร่หลายกันมากในหมู่เกษตรกรในช่วงการใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ในเวลานั้นภาครัฐได้ส่งเสริม ให้มีการทำเกษตรพันธสัญญา โดยมี 1. ภาครัฐ 2. ภาคธุรกิจการเงินที่เป็นแหล่งทุน 3. เกษตรกร และ 4. ผู้ประกอบการด้านธุรกิจการเกษตร เข้าร่วมกันเป็นสี่ฝ่ายเกิดเป็น “แผนประสานความ ร่วมมือสี่ภาคเพื่อพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมการเกษตร” หรือเรียกแบบไม่เป็นทางการว่า “โครงการสี่ประสาน” มีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้ประสานงานและดำเนินงานในลักษณะ ของการทำความตกลงระหว่างภาคเอกชนและเกษตรกรเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและมีผลดีต่อ เกษตรกรมากยิ่งขึ้นจึงสนับสนุนให้มีการทำข้อตกลงในรูปแบบของ Contract Farming (Songsak Sriboonchitta and AreeWiboonpoongse : 2008)⁴ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การทำเกษตรแบบพันธสัญญา เป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้นเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการรับประทานอาหารและการรักษาสุขภาพในปัจจุบันก็มีผลต่อการทำให้การทำเกษตรแบบพันธสัญญาได้รับความนิยม และเป็นความจำเป็นมากยิ่งขึ้นไปอีกด้วย ในปัจจุบันอุตสาหกรรมอาหารและเกษตรกรผู้ผลิต วัตถุดิบป้อนโรงงานจำเป็นต้องร่วมมือกันในการบริหารจัดการวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ใน อุตสาหกรรมอาหารให้มากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าซึ่งให้ความสำคัญกับความ

⁴ โสภณ ชมชาญ และคณะ. (2557). *โครงการวิจัยเรื่องพลวัตนโยบายการเกษตรของไทย : ความเป็นมาจากอดีตสู่ ปัจจุบัน ส่วนที่ 1 นโยบายการเกษตรของไทยในภาพรวม เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). หน้า 10.

ปลอดภัยของอาหารมากขึ้น การที่ผู้บริโภคมีความกังวลต่อความปลอดภัยของอาหาร ทำให้ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตวัตถุดิบ โดยเฉพาะกรณีของวัตถุดิบที่เน่าเสียง่าย รวมไปถึงความต้องการที่จะจัดการให้มีวัตถุดิบป้อนเข้าสู่โรงงานในปริมาณที่สม่ำเสมอและมีคุณภาพดีตลอดทั้งปี ด้วยราคาที่เหมาะสม ทำให้เกิดเป็นแนวความคิดสร้างระบบความร่วมมือกับเกษตรกรรายย่อยกลายเป็น “การทำการเกษตรแบบพันธสัญญา” เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน นอกจากจะส่งเสริมให้ภาคธุรกิจเข้ามาทำเกษตรพันธสัญญากับเกษตรกรชาวไทยแล้ว รัฐบาลไทยยังมีการส่งเสริมให้ภาคเอกชนไทยไปทำเกษตร

ปัจจุบันวงการอุตสาหกรรมเกษตรเห็นว่า “Contract Farming” หรือ “การเกษตรแบบมีสัญญา” ระหว่างเกษตรกรกับโรงงานผู้ผลิตเป็นทางแก้ปัญหาค่าที่ต่ำที่สุด การเกษตรแบบมีสัญญาช่วยให้เกษตรกรพัฒนาการปลูกและการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีโรงงานหรือผู้ซื้อเข้าไปช่วยเหลือเกษตรกร ให้การแนะนำเรื่องพันธุ์ การปลูก การดูแลต่างๆ รวมทั้งการจัดระบบการดำเนินการที่มีมาตรฐานมากขึ้น นอกจากนี้ การเกษตรแบบมีสัญญายังช่วยเพิ่มความมั่นใจแก่เกษตรกรในการลงทุน เพราะทราบผลตอบแทนที่จะได้รับแน่นอน และยังช่วยให้เกษตรกรรายย่อยสามารถทำการเกษตรในเชิงการค้าได้ ในขณะที่เดียวกันก็ยังช่วยให้ผู้ลงทุนในระบบโรงงานมีโอกาสรับผลผลิตที่แน่นอนทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งทางโรงงานก็จะสามารถแข่งขันได้ในระยะยาว

การเกษตรแบบมีสัญญา เป็นการพัฒนาการเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งช่วยให้เกษตรกรมีหลักประกันในการประกอบอาชีพ ได้รับเทคนิควิทยาการเพิ่มปริมาณและคุณภาพผลผลิต และเพิ่มช่องทางการตลาดช่วยให้เกษตรกรมีทางเลือกในการขายผลผลิต ลดความเสี่ยงด้านการตลาด สามารถคาดการณ์รายได้และสามารถวางแผนการใช้จ่าย รวมทั้งอาจได้รับสินเชื่อเพื่อการผลิตพร้อมกันนี้ การเกษตรแบบมีสัญญา ช่วยให้พ่อค้า ผู้ส่งออก หรือโรงงานแปรรูปได้รับผลผลิตที่มีปริมาณและคุณภาพได้มาตรฐานตามความต้องการลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ ลดความสูญเสียในกระบวนการผลิต สุดท้ายส่งผลให้สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ นอกจากนี้ การเกษตรแบบมีสัญญา ยังเอื้อประโยชน์ให้ผู้บริโภคได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพดี เป็นสินค้าที่ได้มาตรฐาน ทำให้ประเทศสามารถส่งออกสินค้าเกษตรชนิดต่าง ๆ ได้มากขึ้น ก่อให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เกิดการจ้างแรงงานและสร้างรายได้ เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจโดยรวม ส่งผลให้ประเทศสามารถพัฒนาก้าวหน้าต่อไปได้ไม่หยุดยั้ง

ด้วยเหตุนี้จึงมีการบัญญัติพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ขึ้น โดยเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ปัจจุบันมีการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้ในกระบวนการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรอย่างแพร่หลาย ซึ่ง

หากมีการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาให้มีความเป็นธรรมตามหลักสากลจะช่วยสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรอย่างยั่งยืน ส่งผลให้เกษตรกรมีความมั่นคง ทางด้านรายได้ และได้รับการถ่ายทอดความรู้อันจำเป็นตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน มีการควบคุมต้นทุนในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร มีการป้องกันความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกและผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรสามารถประกอบธุรกิจโดยได้รับผลิตผลที่มีคุณภาพมาตรฐานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งทางธุรกิจของประเทศให้สามารถแข่งขันในตลาดการค้าเสรีได้ต่อไป อย่างไรก็ตาม โดยที่การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะผสมผสานระหว่างสัญญาจ้างทำของสัญญาจ้างแรงงาน และสัญญาซื้อขายซึ่งมีความซับซ้อนและยุ่งยากในการวิเคราะห์ถึงความคุ้มค่าและต้นทุนในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร ส่งผลให้ในกรณีที่คู่สัญญาเป็นเกษตรกรรายย่อยซึ่งมีอำนาจต่อรองในการทำสัญญาน้อยกว่าผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร มีความเสี่ยงในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในสัญญาสมควรที่รัฐจะกำหนดหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายรวมทั้งกำหนดกลไกในการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา

2.2 ความหมายของเกษตรพันธสัญญา

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความหมายของเกษตรพันธสัญญา ซึ่งพบว่า เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) นั้น มีความหลายนัยยะ โดยอาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

2.2.1 การให้ความหมายโดยองค์การระหว่างประเทศหรือนักวิชาการในต่างประเทศ

องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations : FAO) ระบุว่า เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) คือ ระบบการผลิตทางการเกษตรซึ่งทำตามข้อตกลงระหว่างผู้ซื้อและเกษตรกร โดยกำหนดเงื่อนไขในการผลิตและการตลาดของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร โดยปกติแล้ว เกษตรกรยินยอมที่จะผลิตผลิตผลทางการเกษตรตามปริมาณ คุณภาพ และเวลาตามที่ผู้ซื้อกำหนด ในทางตรงกันข้าม ผู้ซื้อต้องทำการซื้อผลิตผลทางการเกษตร และบางกรณีต้องสนับสนุนการผลิตด้วย เช่น ปัจจัยการผลิต การเตรียมดิน การให้คำแนะนำต่างๆ เป็นต้น⁵

⁵ Food and Agriculture Organization of United Nation: FAO. (2015). (Online). Available: <http://www.fao.org/ag/ags/contract-farming/index-cf/en/>. [2015, April 12]

Pari Baumann ให้ความหมายของระบบเกษตรแบบมีสัญญา (Contract Farming) ไว้ว่าเป็นรูปแบบเกษตรที่หน่วย ธุรกิจการแปรรูปผลผลิตหรือผู้ส่งออกมารับซื้อผลผลิตเกษตรจากเกษตรกรรายย่อยโดยมีการกำหนด เงื่อนไขข้อตกลงต่างๆ เอาไว้ล่วงหน้าในสัญญา ซึ่งเงื่อนไขข้อตกลงดังกล่าวอาจแตกต่างกันออกไป แต่มักจะระบุปริมาณผลผลิตที่หน่วยธุรกิจการแปรรูปหรือผู้ส่งออกจะรับซื้อ และราคารับซื้อ โดยทั่วไปหน่วยธุรกิจการแปรรูปซึ่งเป็นคู่สัญญา มักจะจัดหาสินเชื่อปัจจัยการผลิตและการให้คำแนะนำทางวิชาการมาบริการให้แก่เกษตรกร ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วระบบการเกษตรแบบมีสัญญาเป็นวิธีการกระจายความเสี่ยงระหว่างเกษตรกรผู้ผลิต และหน่วยธุรกิจเกษตรผู้ให้สัญญา โดย เกษตรกรจะเป็นผู้รับความเสี่ยงในด้านการผลิตผลผลิตเกษตร ส่วนหน่วยธุรกิจผู้ให้สัญญาจะเป็นผู้รับความเสี่ยงทางด้านการตลาด⁶

Eaton และ Shepherd ให้ความหมายว่า Contract Farming เป็นข้อตกลงการตลาดสินค้าเกษตรล่วงหน้าระหว่างเกษตรกรและผู้ซื้อ (คือผู้สนับสนุน หมายถึง บริษัท โรงงานแปรรูปและ/หรือผู้รวบรวมสินค้าจากเกษตรกรทั้งรายใหญ่และรายย่อย) อาจมีการกำหนดราคาสินค้าล่วงหน้าด้วย ทำให้สินค้าทางการเกษตรมีราคาแน่นอนมากขึ้น ข้อตกลงนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเกษตรกรต้องผลิตสินค้าตามวิธีการที่ผู้ซื้อกำหนดเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณที่ได้มาตรฐานตามข้อกำหนดของผู้ซื้อ โดยผู้ซื้อจะทำการสนับสนุนเกษตรกรทั้งด้านปัจจัยและเทคโนโลยีการผลิต รวมทั้งการรับซื้อสินค้าที่ผลิตได้ตามข้อตกลง ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้รับประโยชน์หรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน⁷

2.2.2 การให้ความหมายโดยนักวิชาการภายในประเทศ

สมภพ มานะรังสรรค์ กล่าวว่า เกษตรแบบมีสัญญา หมายถึง การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตกับผู้รับซื้อผลผลิตแบบแนวดิ่ง โดยผู้ซื้อสามารถกำหนดความแน่นอนของวัตถุดิบซึ่งเป็นผลผลิตเกษตรที่ตนจะรับซื้อ โดยที่ตัวเองไม่ต้องเป็นเจ้าของของหน่วยการผลิตทางการเกษตรนั้น และได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบนี้ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการยังมีความเป็นอิสระ โดยเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตของตนเองแต่มีการทำสัญญากับผู้รับซื้อล่วงหน้าเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพผลผลิตทางการเกษตรที่จะผลิตป้อนให้โรงงาน โดยมีเงื่อนไขสำคัญสองประการ ได้แก่ ผู้รับซื้อจะต้องสร้างหลักประกันในกระบวนการผลิตของเกษตรกรใน

⁶ Baumann, P. (2000). *Equity and efficiency in Contract Farming schemes: The experience of agricultural tree crops*. UK: Overseas Development Institute. p.7.

⁷ เพ็ญพรรณ ศรีสกุลเดชา, สุภัทรา อุไรวรรณ และอาภรณ์ โพธิ์พงษ์วิวัฒน์. (2551). *การรวบรวมความรู้และประสบการณ์ระบบตลาดข้อตกลง (Contract Farming) ในประเทศไทย: กรณีศึกษาปาล์ม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 80.

ด้านต่างๆ เช่น การให้สินเชื่อ การให้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ และการให้บริการส่งเสริมการเกษตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต โดยที่บริการเหล่านั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อผู้รับซื้อผลผลิตในแง่ที่สามารถสร้างหลักประกันทางด้านคุณภาพสู่โรงงาน และอีกประการหนึ่ง ผู้รับซื้อจะต้องสร้างหลักประกันทางด้านตลาด ผลผลิตที่เกษตรกรผลิตได้ เช่น มีการกำหนดราคาซื้อที่แน่นอน⁸

สุดใจ จงวรกิจวัฒนา กล่าวว่า เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) โดยทั่วไปหมายถึงการทำสัญญาในการทำเกษตรหรือฟาร์มสัญญาที่มีความหมายถึงการเพาะปลูกพืช หรือการเลี้ยงปศุสัตว์ที่มีการทำสัญญาซื้อขายกัน ประกอบด้วย คู่สัญญาทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ผลิต ได้แก่ ฝ่ายฟาร์ม และคู่สัญญาอีกฝ่าย คือ ผู้ซื้อผลผลิต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบของบริษัทหรือโรงงานแปรรูปต่างๆ ในสัญญาส่วนใหญ่จะมีการกำหนดราคาซื้อผลผลิต หรือวิธีการกำหนดราคาผลผลิต รวมถึงการกำหนดมาตรฐานและคุณภาพของผลผลิตที่จะรับซื้อไว้ด้วย นอกจากนี้ ข้อตกลงในสัญญาในหลายๆ กรณีจะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดหาปัจจัยสนับสนุนการผลิตต่างๆ ตลอดจนคำปรึกษาด้านเทคโนโลยีในการผลิตให้กับฝ่ายผู้ผลิตเพื่อความมั่นใจในมาตรฐานของผลผลิตให้เป็นไปตามสัญญา⁹

เมื่อได้พิจารณาถึงความหมายของเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ข้างต้น ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) คือ การทำสัญญาในการทำเกษตร หรือฟาร์ม โดยมักหมายถึงการเพาะปลูกพืช หรือการเลี้ยงสัตว์ที่มีการทำสัญญาซื้อขายกัน ประกอบด้วย คู่สัญญาสองฝ่าย คือ ผู้ผลิต ได้แก่ ฝ่ายฟาร์ม (หรือเกษตรกร) และอีกฝ่ายคือ ผู้ซื้อผลผลิต (ผู้ประกอบการหรือนายทุน) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบของบริษัท หรือโรงงานแปรรูปต่างๆ ในสัญญาส่วนใหญ่จะมีการกำหนดราคาซื้อผลผลิต หรือวิธีการกำหนดราคาผลผลิต รวมถึงการกำหนดมาตรฐานและคุณภาพของผลผลิตที่จะรับซื้อไว้ด้วย นอกจากนี้ ข้อตกลงในสัญญาในหลายๆ กรณี จะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดหาปัจจัยสนับสนุน การผลิตต่างๆ ตลอดจนคำปรึกษาด้านเทคโนโลยีในการผลิตให้กับฝ่ายผู้ผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เป็นไปตามมาตรฐานที่ต้องการดั่งที่กำหนดไว้ตามสัญญา

⁸ สมภพ มานะรังสรรค์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2543). รายงานการวิจัยอุตสาหกรรมน้ำตาลในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 25.

⁹ สุดใจ จงวรกิจวัฒนา. (2549). เกษตรพันธสัญญาเพื่อบรรเทาความยากจน (กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่). กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. หน้า 7.

2.3 แนวความคิดในการคุ้มครองผู้บริโภคในด้านการทำสัญญาที่เป็นธรรม

เมื่อได้ศึกษาถึงรูปแบบของการทำเกษตรพันธสัญญาแล้ว ผู้เขียนจึงได้ศึกษาถึงแนวความคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องในการทำสัญญา รวมไปถึงหลักการของการคุ้มครองผู้บริโภคในด้านการทำสัญญาที่เป็นธรรม ทั้งนี้ เพื่อจะได้วิเคราะห์ต่อไปว่า มีความเหมาะสมและสอดคล้อง รวมไปถึงสามารถคุ้มครองเกษตรกรจากการเข้าทำเกษตรพันธสัญญาได้หรือไม่ ประการใด

2.3.1 แนวความคิดและวิวัฒนาการในการทำสัญญา

การคุ้มครองผู้บริโภคด้านสัญญาในประเทศไทยนั้น แต่เดิมประเทศไทยไม่ให้ความสนใจในการให้ความคุ้มครองผู้บริโภคจากการทำสัญญาเป็นการเฉพาะ แม้ประเทศไทยเองจะเริ่มเปิดรับกระแสแนวความคิดและทฤษฎีของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีของประเทศในตะวันตก มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 การคุ้มครองผู้บริโภคจึงคงปรากฏแต่ในเพียงบทบัญญัติของกฎหมายทั่ว ๆ ไปที่ใช้ในขณะนั้น เช่น กฎหมายอาญา และกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ การคำนึงถึงสิทธิของผู้บริโภคในประเทศไทยเริ่มปรากฏในกฎหมายครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติหางน้ำนม พ.ศ. 2470 ทั้งนี้ พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้บัญญัติอย่างชัดเจนว่า รัฐได้มองเห็นความสำคัญของการกินคืออยู่ดีของราษฎร เนื่องจากการใช้หางน้ำนมควรจำกัดเฉพาะผู้บริโภคที่เป็นผู้ใหญ่ หากมีการนำไปใช้เลี้ยงทารกย่อมไม่ก่อให้เกิดกำลังร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์¹⁰

ต่อมา มีพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ประสงค์ในการคุ้มครองความปลอดภัยของสาธารณชน และป้องกันความเสียหายอันเนื่องจากการบริโภคของประชาชน เช่น พระราชบัญญัติควบคุมการขายยา พ.ศ. 2479 พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติควบคุมอาหาร พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2517 เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2522 สมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการเสนอกฎหมายเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคโดยตรง คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 โดยมีเหตุผลในการประกาศใช้เนื่องจากการเสนอสินค้าและบริการต่าง ๆ ต่อประชาชนนับวันแต่จะเพิ่มมากขึ้น ผู้ประกอบธุรกิจการค้าและผู้ประกอบการธุรกิจโฆษณาได้นำวิชาการในทางการตลาดและทางการโฆษณามาใช้ในการส่งเสริมการขายสินค้าและบริการ ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้ผู้บริโภคตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ เพราะผู้บริโภคไม่อยู่ในฐานะที่ทราบภาวะตลาด และความจริงที่เกี่ยวกับคุณภาพและราคาของสินค้าและบริการต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องทันทั่วทั้งที่ นอกจากนั้น ในบางกรณี แม้จะมีกฎหมายให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภค โดยการกำหนดคุณภาพและราคาของสินค้าและบริการอยู่แล้วก็ตาม แต่การที่

¹⁰ สุขุม ศุภนิศย์. (2557). *คำอธิบายกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 8.

ผู้บริโภครายละรายจะไปฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือผู้ประกอบการโฆษณา เมื่อมีการละเมิดสิทธิของผู้บริโภค ย่อมจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายเป็นการไม่คุ้มค่า และผู้บริโภคจำนวนมากไม่อยู่ในฐานะที่จะเสียเวลาและเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีได้ และในบางกรณีก็ไม่อาจระงับหรือยับยั้งการกระทำที่จะเกิดความเสียหายแก่ผู้บริโภคได้ทันทั่วทั้งที่สมควรมีกฎหมายให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคเป็นการทั่วไป โดยกำหนดหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจการค้าและผู้ประกอบการโฆษณาต่อผู้บริโภค เพื่อให้ความเป็นธรรมตามสมควรแก่ผู้บริโภค ตลอดจนจัดให้มีองค์กรของรัฐที่เหมาะสมเพื่อตรวจตรา ดูแล และประสานงานการปฏิบัติงานของส่วนราชการต่างๆ ในการให้ความคุ้มครองผู้บริโภค¹¹

2.3.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการทำสัญญา

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการทำสัญญามีอยู่หลายทฤษฎี ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคทางด้านสัญญา ดังต่อไปนี้

1) หลักอิสระในทางแพ่ง (Principal of Private autonomy)¹²

หลักอิสระในทางแพ่ง หมายถึง อำนาจของเอกชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับขอบเขตทางกฎหมายของตนเองทั้งในเรื่องส่วนตัว และในเรื่องทรัพย์สิน ในทางส่วนตัว เช่น การหมั้น การสมรส การหย่า ในทางทรัพย์สินอาจเป็นการซื้อขาย การให้ การแลกเปลี่ยน ซึ่งสามารถจัดการโดยใช้นิติกรรมสัญญาหลักอิสระในทางแพ่งถือเป็นหลักการพื้นฐานของการทำนิติกรรมทุกชนิด เป็นหลักที่แสดงว่า บุคคลทุกคนมีฐานะเป็นปัจเจกชนมีความเป็นอิสระหรือมีเสรีภาพที่จะกำหนดขอบเขตในทางกฎหมายของตนเองตามที่ต้องการ และเมื่อเราใช้อิสระหรือเสรีภาพนั้นแล้ว กฎหมายก็จะมารองรับในสิ่งที่ทำให้บังเกิดผลในทางกฎหมาย

หลักอิสระในทางแพ่งมีข้อพิจารณา ดังต่อไปนี้

1. ข้อจำกัดหลักอิสระในทางแพ่ง ได้แก่

1.1 การเคารพขอบเขตในทางกฎหมายของบุคคลอื่น เพราะการใช้หลักอิสระในทางแพ่ง ต้องไม่ก้าวท้าวหรือรุกรานขอบเขตทางกฎหมายของบุคคลอื่น ไม่ว่าจะต่อสถานะหรือเสรีภาพในการจำหน่ายจ่ายโอนของบุคคลอื่นก็ตาม

1.2 ต้องอยู่ในกรอบของศีลธรรม

1.3 การเคารพบทบัญญัติของกฎหมาย เพราะแม้การใช้อิสระในทางแพ่งจะก่อให้เกิดผลในทางกฎหมายได้ หรือเรียกว่าเป็นบ่อเกิดแห่งผลของกฎหมาย เพราะกฎหมายมารองรับให้เป็น

¹¹ เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522

¹² ศนันทกรณ (จำปี) โสคติพันธ์. (2556). *คำอธิบายนิติกรรม-สัญญา* (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพฯ:วิญญูชน. หน้า37.

เช่นนั้น แต่ผลที่เกิดจากอิสระในทางแพ่งก็อาจถูกจำกัดหรือเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมจากบทบัญญัติของกฎหมายได้

2. ขอบเขตในการใช้หลักอิสระในทางแพ่งนั้นต้องอยู่ภายในกรอบของกฎหมายความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน

3. ฐานะในทางกฎหมายของหลักอิสระในทางแพ่งนั้น ตามมาตรา 151¹³ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้มีการบัญญัติหลักอิสระในทางแพ่งไว้ กล่าวคือ นิติกรรมใดๆ เมื่อทำแล้วแตกต่างจากที่กฎหมายบัญญัติ ย่อมมีผลสมบูรณ์ เว้นแต่นิติกรรมที่ทำนั้นได้ทำแตกต่างจากบทบัญญัติของกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน นิติกรรมนั้นจะตกเป็นโมฆะ ทั้งนี้ ความแตกต่างนั้นย่อมแตกต่างจากกฎหมายได้ไม่ว่าในส่วนใดๆ เช่นในเรื่องขององค์ประกอบของนิติกรรม คือ เรื่องบุคคล วัตถุประสงค์ แบบ เจตนา ย่อมใช้หลักดังกล่าวได้ทั้งสิ้น แต่หลักดังกล่าวมีกรอบหรือขอบเขตที่ไม่อาจก้าวล่วงได้ เช่น กรอบของวัตถุประสงค์ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 150 กรอบของแบบตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 152 เป็นต้น ซึ่งกรอบดังกล่าว ก็คือ กฎหมายที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยนั่นเอง ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความสงบเรียบร้อยของประชาชนนั้นเป็นข้อห้ามซึ่งสังคมบังคับแก่เอกชน เป็นการแสดงให้เห็นว่า สังคมยอมอยู่เหนือเอกชน ทั้งนี้ เพื่อสังคมจะได้ดำรงอยู่ได้ ที่ให้สังคมดำรงอยู่ได้ก็เพื่อที่จะคุ้มครองปกป้องรักษาเอกชนซึ่งอยู่ในสังคมนั้นเอง¹⁴

ดังนั้น หากนิติกรรมใดได้กระทำขึ้นและแตกต่างจากบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยแล้ว นิติกรรมที่ทำนั้น ย่อมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 151

ตามที่กล่าว ไปแล้วข้างต้นว่า การทำเกษตรพันธสัญญาเป็นการสัญญาโดยที่เกษตรกรและบริษัทสมัครใจตกลงกัน เกษตรกรต้องผลิตผลผลิตทางการเกษตรตามเงื่อนไขที่กำหนดในสัญญา และบริษัทตกลงรับซื้อผลผลิตหรือจ่ายค่าจ้างผลิตให้ ขึ้นอยู่กับการทำเกษตรพันธสัญญาแต่ละรูปแบบ การตกลงทำเกษตรพันธสัญญาระหว่างเกษตรกรและบริษัทจึงอยู่บนพื้นฐานของหลักอิสระในทางแพ่ง เนื่องจากคู่สัญญาที่ต้องการผูกพันเข้าทำสัญญากัน ซึ่งตามมาตรา 151 ก็นำหลักอิสระในทางแพ่งมาบัญญัติไว้ และรองรับการแสดงเจตนาของคู่สัญญาให้เกิดผลในทางกฎหมาย แม้การเข้าทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรอาจเกิดจากการขาดความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของ

¹³ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 151 บัญญัติว่า “การใดเป็นการอันแตกต่างกับบทบัญญัติของกฎหมาย ถ้ามิใช่กฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การนั้นไม่เป็นโมฆะ”

¹⁴ จิต เศรษฐบุตร. (2551). *หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรม-สัญญา* (พิมพ์ครั้งที่ 4) โดยรองศาสตราจารย์ ดร.พรดิระวัฒน์. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 31.

สัญญา และขาดอำนาจต่อรอง ก็ยังไม่อาจถือได้ว่า ชัดต่อกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยอันถึงขนาดที่จะทำให้นิติกรรมสัญญาเป็นโมฆะตามมาตรา 150 แต่อย่างไร

2) หลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Principal of Freedom of Contract)

บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการทำสัญญา ซึ่งหลักการนี้เป็นหลักที่ซ่อนอยู่ในหลักอิสระในทางแพ่ง หลักเสรีภาพในการทำสัญญาถูกนำมาบัญญัติไว้ตามมาตรา 151 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยเริ่มตั้งแต่เสรีภาพในการคิดที่จะเข้าทำสัญญา เสรีภาพในการเลือกคู่สัญญา วัตถุประสงค์ของสัญญา เนื้อหาของสัญญา การตัดสินใจเข้าทำสัญญา เพื่อให้เกิดผลตามที่มุ่งประสงค์

หลักเสรีภาพในการทำสัญญามีข้อจำกัด ดังนี้¹⁵

1. ความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของสัญญา

1.1 เสรีภาพในการเลือกคู่สัญญา หากคู่สัญญาเป็นผู้ดำเนินกิจการในลักษณะผูกขาดย่อมไม่มีสิทธิเสรีภาพในการเลือกบุคคลที่จะเข้าทำสัญญาด้วย เพราะกฎหมายบังคับให้ต้องทำสัญญากับทุกคนโดยเสมอหน้ากัน

1.2 เสรีภาพในการเลือกวัตถุประสงค์ของสัญญา อาจถูกจำกัดด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

1.3 เสรีภาพในการเลือกแบบในการทำสัญญา อาจถูกจำกัดด้วยกฎหมายที่เกี่ยวกับการกำหนดให้สัญญาบางชนิดต้องทำตามแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะเจาะจง

1.4 เสรีภาพในการตัดสินใจ อาจถูกจำกัดเพื่อคุ้มครองประโยชน์ของคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การแสดงเจตนาเพราะถูกกลั่นแกล้งโดยบุคคลภายนอก

2. การกำหนดเนื้อหาของสัญญา

2.1 การใช้เสรีภาพของคู่สัญญาที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่า โดยคู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจน้อยกว่าไม่มีเสรีภาพในการกำหนดเนื้อหาของสัญญา

2.2 กฎหมายที่จำกัดเสรีภาพของคู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่า ได้แก่ การจำกัดเสรีภาพด้วยพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ.2540 การจำกัดด้วยพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภคด้านสัญญา

2.3 กฎหมายเฉพาะ เช่น กฎหมายคุ้มครองแรงงาน กฎหมายกำหนดราคาค่าควบคุมสำหรับสินค้าบางประเภท เป็นต้น

2.4 ด้วยข้อตกลงของสหภาพแรงงานของนายจ้างและสหภาพแรงงานของลูกจ้างซึ่งส่งผลให้นายจ้างและลูกจ้างที่เป็นสมาชิกของสหภาพที่จะกำหนดเนื้อหาของสัญญาเป็นประการอื่น

¹⁵ ศนันทกรณ (จำปี) โสคติพันธ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 12. หน้า 291.

3. หลักเสรีภาพในการทำสัญญาจำกัดด้วยหลักเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป สัญญาไม่ต้องเป็นสัญญา (Rebus sic Stantibus) อันเป็นหลักที่ยกเว้นหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา เนื่องจากภายหลังที่ได้ทำสัญญาแล้ว แต่ยังมีได้มีการปฏิบัติการชำระหนี้อันเป็นผลของสัญญา แต่มีการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ในการปฏิบัติการชำระหนี้ไปอย่างมากมาจนไม่อาจคาดหมายได้ในขณะทำสัญญา หากยังต้องปฏิบัติการชำระหนี้ต่อไปจะก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรม ทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้เปรียบมากเกินไปจนสมควรและคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบมากเกินไปจนสมควร ทำให้ในเวลาที่มีการชำระหนี้ การปฏิบัติการชำระหนี้และการปฏิบัติการชำระหนี้ตอบแทนจะไม่สมดุลกัน สัญญาจึงไม่ควรเป็นสัญญาอีก¹⁶

ในการทำเกษตรพันธสัญญาโดยทั่วไปแล้ว จะเป็นไปตามหลักเสรีภาพในการทำสัญญาซึ่งคู่สัญญามีเสรีภาพในการเลือกคู่สัญญา เสรีภาพในการเลือกที่จะทำสัญญานั้น แต่ในเนื้อหาของสัญญานั้น พบว่า มักถูกกำหนดโดยบริษัทซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่าเป็นผู้กำหนดรายละเอียดในสัญญาแต่เพียงฝ่ายเดียว เกษตรกรไม่สามารถต่อรองเงื่อนไขในสัญญาได้ หากเกษตรกรไม่ตกลงตามที่บริษัทกำหนด บริษัทย่อมไม่ตกลงเข้าทำสัญญาด้วย ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้นำหลักเสรีภาพในการทำสัญญามาบัญญัติไว้ใน มาตรา 151 อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า แม้การที่บริษัทมีการกำหนดรายละเอียดในสัญญาให้เอื้อประโยชน์แก่บริษัท ก็ยังไม่อาจฟังได้ว่า เป็นการทำสัญญาที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งตามกฎหมาย เป็นการพันวิสัยหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ดังนั้น จึงบังคับตามสัญญาที่เกษตรกรและบริษัทตกลงกันได้ตามหลักเสรีภาพในการแสดงเจตนา

3) หลักสุจริต (Principal of Good Faith)

คำว่า “สุจริต” เป็นคำที่มีมาตั้งแต่กฎหมายโรมันโดยใช้ภาษาละตินว่า “Bona Fides” แปลว่า ความซื่อสัตย์ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Good Faith” เป็นหลักที่ใช้บังคับกับการใช้สิทธิและการชำระหนี้ในทางแพ่งโดยทั่วไป เป็นหลักธรรมดาสามัญในสังคมของประเทศที่เจริญแล้ว โดยถือว่า ในนิติสัมพันธ์ที่มีอยู่ทุกคนต้องซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน เป็นหลักทั่วไปสำหรับผดุงความยุติธรรมในการที่คู่กรณีจะต้องปฏิบัติต่อกันหรือในกรณีที่บุคคลจะใช้สิทธิหรือชำระหนี้ของตนในเมื่อกฎหมายหรือข้อตกลงระหว่างกันมิได้แสดงโดยละเอียดถึงการปฏิบัติหรือทำกิจการใดๆ ให้ถือเอาความสุจริตเป็นที่ตั้ง ดังคำกล่าวที่ว่า “บุคคลผู้มาศาลต้องมาด้วยมือสะอาด” (He who comes to the court must come with clean hands.) ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลใช้สิทธิของตนที่เกิดขึ้นมาแล้วนั้นจะต้องใช้โดยสุจริต ฉะนั้นศาลจะไม่รับรองสิทธินั้นหรือไม่รับบังคับให้

¹⁶ ศนันทกรณ์ (จำปี) โสคติพันธ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 12. หน้า 265-266.

การใช้สิทธิโดยสุจริต อาจแบ่งเป็นหลายกรณีดังต่อไปนี้

1. การใช้สิทธิโดยสุจริตเฉพาะเรื่อง ความสุจริตเฉพาะเรื่อง หมายถึง ความไม่รู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคู่กรณีที่เกี่ยวข้อง หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การรับโอนทรัพย์สินไว้โดยไม่ทราบข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ไม่ทราบว่า เป็นทรัพย์สินที่ขโมยมาที่ดี หรือรับโอนทรัพย์สินไว้โดยไม่ทราบว่าทรัพย์สินนั้นมีการคบกคิน้อฉลหรือแสดงเจตนาหลอกลวงกันในระหว่างคู่สัญญาคนก่อน ๆ ก็ดี ถือเป็นการกระทำโดยสุจริต ซึ่งกฎหมายจะเข้ามาคุ้มครองโดยการบัญญัติให้ไม่ต้องคืนทรัพย์สินนั้น หรือ ได้รับเงินที่เสียไปคืน ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีการรับโอนทรัพย์สินไว้โดยทราบถึงข้อบกพร่องบางอย่าง เช่น มีการคบกคิน้อฉลก็ดี หรือรับโอนไว้โดยทราบถึงการหลอกลวงหรือข้อบกพร่องในการทำสัญญาของคู่สัญญาคนก่อน ๆ ก็ดี ถือว่า เป็นการกระทำที่ไม่สุจริต ผู้ทรงสิทธิจึงไม่สามารถใช้สิทธิที่เกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นยื่นต่อเจ้าของทรัพย์สิน หรือบุคคลอื่นได้ เนื่องจากกฎหมายไม่รับรองและไม่คุ้มครองให้ จึงอาจต้องคืนทรัพย์สินนั้นให้แก่เจ้าของทรัพย์สินหรือบุคคลอื่นที่มีสิทธิดีกว่าไป การใช้สิทธิโดยสุจริตเฉพาะเรื่องนี้ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยหลายมาตราด้วยกัน เช่น การแสดงเจตนาฉ้อโกงมาตรา 155 ลากมิควรถูกมาตรา 412 สิทธิของผู้ทรงตัวเงินมาตรา 905 การยกข้อต่อสู้กับผู้ทรงตัวเงินมาตรา 916 การได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์มาตรา 1299 บุคคลผู้อยู่ในฐานะอันจะจดทะเบียนได้ก่อนมาตรา 1300 บุคคลหลายคนเรียกเอาอสังหาริมทรัพย์เดียวกันมาตรา 1303 สร้างโรงเรือนในที่ดินของผู้อื่นโดยสุจริตมาตรา 1311 สร้างโรงเรือนในที่ดินของผู้อื่นโดยไม่สุจริตมาตรา 1312 สิทธิของบุคคลผู้ได้ทรัพย์สินมาโดยสุจริตและเสียค่าตอบแทนมาตรา 1329 สิทธิของผู้ทรัพย์สินจากการขายทอดตลาดมาตรา 1330 สิทธิของบุคคลผู้ได้เงินมาโดยสุจริตมาตรา 1331 สิทธิของบุคคลผู้ซื้อทรัพย์สินจากการขายทอดตลาดมาตรา 1332 เป็นต้น

2. การใช้สิทธิโดยสุจริตทั่วไป ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 5 บัญญัติว่า “ในการใช้สิทธิแห่งตนก็ดีในการชำระหนี้ก็ดี ท่านว่าบุคคลทุกคนต้องกระทำโดยสุจริต” คำว่า “สุจริต” ในมาตรา 5 นี้ มีความหมายกว้างกว่าในกรณีความสุจริตเฉพาะเรื่อง โดยหมายถึง “ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ” ซึ่งบุคคลจะต้องมีต่อกันในกรณีต่างๆ จึงมีลักษณะเป็นบทบัญญัติที่ครอบคลุมกว้าง อันทำหน้าที่เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติของบุคคลที่มีต่อกันในทางกฎหมาย เป็นการกำหนดให้บุคคลต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความซื่อสัตย์และไว้วางใจ การกระทำใดที่เป็นปฏิกิริยาต่อความซื่อสัตย์และความไว้วางใจย่อมถือว่าการกระทำที่ไม่สุจริต ซึ่งศาลจะไม่รับรองและไม่รับบังคับให้ ในกรณีที่มีการปฏิบัติหน้าที่หรือชำระหนี้ก็เช่นเดียวกัน ถ้าลูกหนี้ได้ทำการชำระหนี้แก่เจ้าหนี้โดยไม่สุจริตก็ถือว่าการชำระหนี้ที่ไม่ถูกต้อง ไม่ทำให้หนี้นั้นระงับไป หรืออาจต้องชำระหนี้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง การใช้สิทธิโดยสุจริตโดยทั่วไป

ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยหลายมาตราด้วยกัน เช่น วัตถุประสงค์ของสัญญามาตรา 150 หลักการตีความให้เป็นคุณแก่ผู้ต้องเสียเปรียบในมูลหนี้มาตรา 11 โดยการใช้ประกอบหลักสุจริตในมาตรา 1134 ด้วย หลักการตีความการแสดงเจตนาและการตีความสัญญา การตีความการแสดงเจตนามาตรา 171 หลักเกี่ยวกับความตกลงยกเว้นความรับผิดชอบมาตรา 373 เป็นต้น

การทำเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรและบริษัทต่างฝ่ายต้องมีสิทธิและหน้าที่ต่อกัน ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้นำหลักสุจริตที่เกี่ยวกับการทำเกษตรพันธสัญญาไว้ในมาตรา 5 แม้ในทางปฏิบัติ บริษัทซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าในการกำหนดเงื่อนไขและรายละเอียดของสัญญาเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่ฝ่ายตนเอง เกษตรกรหาอำนาจต่อรองแต่อย่างใดไม่จึงอาจกล่าวได้ว่า สัญญาได้ถูกกำหนดโดยฝ่ายบริษัทแต่เพียงฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า กรณียังไม่อาจได้ว่า การกระทำของบริษัทเป็นการใช้สิทธิโดยไม่สุจริต อันจะทำให้สัญญานั้นตกเป็นโมฆะ

4) หลักความยุติธรรม (Principal of Equity)

ในการก่อให้เกิดสัญญา หากคู่สัญญามุ่งหมายที่จะให้สัญญาที่เกิดขึ้นนั้นสามารถผูกพันและบังคับกันได้ตามความประสงค์ในการเข้าทำสัญญา ฉะนั้น ในการก่อให้เกิดสัญญา คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจึงต้องคำนึงถึงความยุติธรรมที่มีต่อกันด้วย เพราะหากคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งที่มีฐานะทางด้านการเงินหรือเศรษฐกิจเหนือกว่าทำการกำหนดข้อสัญญาเอาเปรียบอีกฝ่ายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า และฝ่ายหลังซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่านั้นตกลงหรือจำยอมเข้าทำสัญญา นอกจากสัญญาดังกล่าวจะเป็นสัญญาที่ไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมแล้ว ยังขัดกับหลักการของสัญญาที่ทั้งสองฝ่ายมีเสรีภาพในการทำสัญญาและต้องมิอย่างเท่าเทียมกันด้วย ถ้าอีกฝ่ายจำต้องยอมเข้าทำสัญญา เสรีภาพในการทำสัญญาของเขาเช่นนั้นย่อมไม่มี หรือหากมีการกำหนดเนื้อหาของสัญญาหรือการปฏิบัติการชำระหนี้ของสัญญาแบบไม่ได้สัดส่วนกัน ก็จะขัดกับหลักการของสัญญาที่การปฏิบัติการชำระหนี้ของฝ่ายหนึ่งจะต้องได้สัดส่วนกับการปฏิบัติการชำระหนี้ตอบแทนของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย¹⁷

ความยุติธรรมในที่นี้หมายถึง Justice ที่มีความหมายเช่นเดียวกับ Equity ซึ่งใช้สำหรับนักกฎหมายอังกฤษแผนกหนึ่งที่ใช้แก่ความเคร่งครัดของกฎหมาย Common Law ความยุติธรรมตามที่เข้าใจโดยทั่วไปหมายถึง ความถูกต้องชอบธรรมด้วยเหตุผล¹⁸ ส่วนตามความเห็นของศาลฎีกาที่ 144/24946 มส.135 วินิจฉัยว่า “ความยุติธรรม แปลว่า ความประพฤติอันชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ความเห็นส่วนตัว บุคคลย่อมแปรปรวนไปต่าง ๆ ไม่มียุติ เป็นยุติธรรมไม่ได้เลย” ซึ่งเป็น

¹⁷ ศนันท์กรณ (จำปี) โสทธิพันธ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 12. หน้า 272-273.

¹⁸ จิตติ ดิงศภัทย์. (2555). *หลักวิชาแพ่งกฎหมาย* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 69.

ความยุติธรรมตามความหมายในทางคดีที่พิพาทในโรงศาล คือ ความยุติธรรมตามกฎหมาย (Justice According to Law)

1. ลักษณะของความยุติธรรม

อริสโตเติลได้แบ่งความยุติธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ¹⁹

1.1 ความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice) หมายถึง ความยุติธรรมอันเป็นสากลไม่ขึ้นอยู่กับความรู้หรือการยอมรับของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตัวของมันเอง

1.2 ความยุติธรรมที่มนุษย์สมมติขึ้น (Conventional Justice) หมายถึง ความยุติธรรมที่เป็นมาตรการที่มนุษย์ตกลงกำหนดขึ้น เพื่อชี้ถูกผิดในเรื่องที่ไม่มีถูกไม่มีผิดในตัวของมันเอง ความถูกผิดชนิดนี้จึงเป็นความถูกผิดที่สมมติขึ้นหรือกำหนดขึ้น

นอกจากนี้ความยุติธรรมในแต่ละเรื่องยังแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ²⁰

1) ความยุติธรรมในการแบ่งสัณป็นส่วน (Distributive Justice) หมายถึงความยุติธรรมที่ใช้เป็นเครื่องแบ่งสรรอำนาจหน้าที่ในกิจการสาธารณะ เกียรติยศ ความมั่งคั่ง และภาระของแต่ละคนในชุมชน ซึ่งจะต้องแบ่งสรรสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ บุคคลแต่ละคนอย่างมีสัดส่วนเหมาะสมแก่คุณภาพของแต่ละบุคคล โยที่คนทุกคนมีความแตกต่างกันในแง่คุณธรรม ความสามารถ การแบ่งสรรสิ่งต่าง ๆ ให้แต่ละคนย่อมอาจแตกต่างกันได้ตามความเหมาะสม เช่น การแต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งทางราชการย่อมต้องคำนึงถึงการศึกษา ความสามารถ ไหวพริบ คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งต่าง ๆ ประกอบด้วย และโดยนัยนี้ การให้สิ่งที่เท่ากันแก่ผู้มีความสามารถหรือคุณธรรมต่างกัน และการให้สิ่งที่ไม่เท่ากันแก่ผู้ที่มีความสามารถหรือมีคุณธรรมเท่ากันย่อมไม่เป็นธรรม²¹

2) ความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนทดแทน (Commutative Justice) หมายถึง ความยุติธรรมในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วยกัน เช่น เรื่องค้าขาย แลกเปลี่ยน หรือเรื่องทดแทนความเสียหาย ในกรณีนี้ต่างฝ่ายต่างต้องแลกเปลี่ยนทดแทนกันอย่างเสมอภาคเท่าเทียมโดยไม่คำนึงถึงคุณสมบัติส่วนบุคคล นั่นคือ คู่สัญญาหรือผู้เสียหายต้องได้รับการตอบแทนหรือทดแทนตามส่วนที่ตนเสียไปจึงเป็นธรรม²²

¹⁹ ปรีดี เกษมทรัพย์. (2553). *นิติปรัชญา* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 119.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 343.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

2. ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น ราวล์ส (John Rawls' A Theory of Justice)²³

ก่อนยุคสมัยของจอห์น ราวล์ส ความยุติธรรมได้รับอิทธิพลจากแนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) โดยมองว่า สังคมควรจะมีประโยชน์ที่ดั่งงามที่สุดให้กับกลุ่มคนส่วนมากที่สุดในสังคม จึงจะเรียกได้ว่าสังคมมีความเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งจอห์น ราวล์สไม่เห็นด้วย เพราะการใช้แนวคิดดังกล่าวทำให้คนส่วนน้อยถูกกลืนสิทธิ และแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมยังมีผลทำให้เสรีภาพของปัจเจกบุคคลมีความสำคัญเป็นอันดับสอง เมื่อเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่

ในทฤษฎีความยุติธรรม จอห์น ราวล์ส พยายามแสดงการประนีประนอมอย่างมีหลักการระหว่างเสรีภาพ (Liberty) กับความเสมอภาค (Equality) โดยนำเสนอให้เห็นชุดของแนวคิดที่มองความยุติธรรมเสมือนการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม (Justice as Fairness) ราวล์สใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นชุดแนวคิดหลักในการถ่ายทอดเนื้อหาของความยุติธรรมในฐานะที่เป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม เขาพยายามที่จะแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาคำคัญอย่างหนึ่งคือ “การกระจายความยุติธรรม” (Distributive Justice)

ราวล์สตั้งคำถามถึงหลักการสัญญาประชาคม (Social Contract) เราควรจะยอมรับหลักการความยุติธรรมใดบ้าง เมื่อเราตกลงใจที่จะทำงานร่วมกันกับผู้อื่น แต่เรายังคงอยากที่จะรักษาผลประโยชน์ของเรามาก ๆ และลดภาระต่าง ๆ ลงให้เหลือน้อยที่สุด โดยที่ยังต้องประสานงานกับผู้อื่น ความยุติธรรมในฐานะความเป็นธรรมหรือ Justice as Fairness เป็นทางออกของผู้คนธรรมดาที่ไม่ได้เป็นทั้ง “นักบุญที่แสนจะเสียสละ” และไม่ได้เป็น “คนละโมภที่สุดจะเห็นแก่ตัว” เขาเห็นว่ามนุษย์เราโยกย้ายไปเป็นผู้มีเหตุผลรู้ความสมควรและเข้าใจในเหตุผลได้ (Rational and Reasonable) เราทุกคนมีจุดมุ่งหมายปลายทาง เราทุกคนอยากที่จะบรรลุความสำเร็จ เราจะมีสุขมากที่เราบรรลุความสำเร็จพร้อม ๆ กับคนอื่น ๆ ถ้ามันเป็นไปได้ เรายังอยากให้การบรรลุความสำเร็จของเราเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม ความต้องการและความปรารถนาของเราแต่ละคนมีความแตกต่างกัน โดยมีหลักการดังนี้

1. ราวล์สเสนอแบบจำลอง (Model) ของสถานการณ์ที่มีความเป็นธรรมเท่าเทียมกัน (Fair Situation) เพื่อช่วยให้เราสามารถตัดสินใจได้ เขาเสนอว่า เราควรยืนยันถึงหลักการพื้นฐานในเสรีภาพที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน (A Principle of Basic Liberties) เพื่อปกป้องคุ้มครองเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ที่เราคำนึงเป็นอันดี อาทิ เสรีภาพในด้านวิชาการ เสรีภาพในด้านดารสมาคม และ

²³ กิติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์. (2553). *เอกสารคำสอนวิชาหลักและวิธีการสังคมศาสตร์ 3*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 1-3.

เสรีภาพในการแสดงออก และอื่น ๆ ทุกคนในสังคมต้องได้รับสิทธิเสรีภาพพื้นฐานอย่างเข้มข้น และอย่างเท่าเทียมกับคนอื่น ๆ

ยิ่งไปกว่านั้น เราต้องการที่จะมีหลักประกันว่า ไม่ว่าเราจะอยู่ในตำแหน่งใดในสังคม เสรีภาพจะเสมือนเป็นตัวแทนทางเลือกที่มีความหมายต่อเรา ตัวอย่างเช่น การมีหลักประกันที่เป็นทางการในด้านเสรีภาพทางการเมืองและเสรีภาพในการรวมตัว ถือว่ามีคุณค่าน้อยมากต่อคนยากจน และคนที่อยู่ชายขอบสังคมจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการเรียกร้องให้คนทุกคนในสังคมมีโอกาสที่มีผล เป็นจริงในชีวิต อย่างน้อยที่สุดเราต้องการให้เสรีภาพของเราทุกคนมีคุณค่าเท่ากัน ไม่ว่าบุคคลนั้น จะอยู่ส่วนใดในสังคม บุคคลนั้นย่อมต้องการให้ชีวิตของเขามีคุณค่าที่มีเสรีภาพอันมีผลจริงที่จะทำให้ชีวิตของเขาหรือเธอ ได้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

2. หลักการเรื่องความแตกต่าง หลักการข้อนี้เป็นหลักประกันว่า เมื่อบุคคลที่มีสภาพและ แรงจูงใจคล้าย ๆ กันก็พึงได้รับ โอกาสในชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้น คนที่ด้อยโอกาสที่สุดในสังคม ก็ควรจะได้รับโอกาสอย่างทัดเทียม ความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจและสังคมจะถือว่าเป็นความ ยุติธรรมก็ต่อเมื่อความไม่เท่าเทียมนั้นได้ช่วยส่งเสริมให้คนที่ด้อยโอกาสที่สุด ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ ที่ดี

แนวคิดของจอห์น 롤ล์ส์ คือ การมองว่า สังคมที่มีความยุติธรรมนั้นกฎหมายและสถาบัน ต่าง ๆ ไม่ควรให้ประโยชน์กับคนกลุ่มหนึ่งบนต้นทุนของคนกลุ่มอื่น ๆ บนฐานธรรมชาติและฐาน สังคมที่มีความแตกต่างกัน ในการพัฒนาแนวคิดที่ว่าความยุติธรรมในฐานะความเป็นธรรม “Justice as Fairness” -roll's บอกให้เราลองใช้จินตนาการตัวเราที่ตัดสินใจเลือกหลักความยุติธรรมจากจุด กำเนิดของความเป็นธรรมอย่างที่เราไม่ต้องคำนึงถึงฐานะทางสังคม เศรษฐกิจของเรา ไม่คำนึงถึง ชาติพันธุ์ของเรา เพศ หรือความสามารถที่ติดต่อเรามา ตลอดจนข้อเท็จจริงทางสังคมอื่น ๆ -roll's เสนอว่า

1) เราต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ๆ กับเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน และโอกาสที่เป็น ธรรมสำหรับทุกคนในสังคม

2) ต้องพยายามแบ่งสรรปันส่วนรายได้และความมั่งคั่งไปยังกลุ่มคนที่ยากจนให้ได้อย่างถึง ที่สุด

หากคู่สัญญามุ่งหมายให้สัญญาที่ทำขึ้นนั้นเป็นสัญญาที่สามารถผูกพันและบังคับกันได้ตาม ความประสงค์ทุกอย่าง การก่อสัญญาของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจึงต้องคำนึงถึงหลักความยุติธรรมด้วย ผู้ประกอบการและเกษตรกรที่อยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาจึงต้องนำหลักความยุติธรรมมาใช้ ในการทำสัญญา โดยการกำหนดสิทธิหน้าที่ของคู่สัญญาในการปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญา

จะต้องได้สัดส่วนกัน กล่าวคือ สิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบ และผลตอบแทนของเกษตรกรและผู้ประกอบการต้องมีความเท่าเทียมกัน คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเอาเปรียบอีกฝ่ายไม่ได้

5) ทฤษฎีว่าด้วยภารกิจของรัฐ (State Function Theory)

เมื่อบุคคลได้เข้าร่วมทำสัญญาประชาคมร่วมกัน รัฐจึงต้องวางระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันของสังคม กฎหมายจึงเป็นเครื่องมือของรัฐในการกำหนดบทบาทของอำนาจหน้าที่ของรัฐบาล โดยการใช้อำนาจหน้าที่ของรัฐต้องเป็นไปตามทฤษฎีบรรทัดประโยชน์หรือทฤษฎีประสานประโยชน์ควบคู่ไปกับการเคารพต่อสิทธิปัจเจกชนไปพร้อมกัน รัฐต้องดูแลความสงบเรียบร้อยในรัฐและกำหนดบทบาทสิทธิหน้าที่ของพลเมืองในรัฐนั้น เพื่อดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม สร้างความเป็นธรรม ความเสมอภาค และเคารพในเสรีภาพของบุคคลในสังคม ทฤษฎีว่าด้วยภารกิจของรัฐ จึงเป็นแนวคิดในการกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ โดยเฉพาะการออกกฎหมายเพื่อกำจัดสิทธิของพลเมืองในรัฐ ไม่ว่าจะในกฎหมายเอกชนที่เกี่ยวข้องระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกัน หรือเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เรียบร้อยในสังคม ดูแลบุคคลที่ด้อยในสังคม อำนาจหน้าที่ของรัฐจึงสำคัญที่จะให้รัฐดำรงอยู่เป็นรัฐที่ได้รับการยอมรับ ซึ่งในแนวคิดตามทฤษฎีว่าด้วยภารกิจของรัฐนั้น รัฐต้องทำหน้าที่ประสานประโยชน์ของบุคคลกับส่วนรวมให้เกิดความสมดุล รัฐต้องใช้อำนาจโดยคำนึงถึงหลักศีลธรรม จารีตประเพณี ความยุติธรรม และเคารพเสรีภาพส่วนบุคคล²⁴

ในปัจจุบันบริษัทได้นิยมนำเอาสัญญาสำเร็จรูปมาใช้ในการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญามากขึ้น ผู้ประกอบการซึ่งมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่าจะกำหนดเงื่อนไขของสัญญาไว้ล่วงหน้า ส่วนเกษตรกรมีสิทธิเพียงเป็นผู้รับเอาข้อสัญญาเท่านั้น ไม่มีสิทธิที่จะขอแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาดังกล่าวได้ ผู้ประกอบการจึงใช้สัญญาเป็นเครื่องมือในการเอารัดเอาเปรียบเกษตรกร ซึ่งการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นเรื่องที่กระทบต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน และยังกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศ ดังนั้น รัฐจึงต้องเข้ามาแทรกแซงการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ เพื่อให้ความคุ้มครองเกษตรกรซึ่งเป็นผู้ที่อ่อนแอในสังคมให้ได้รับความเป็นธรรมและความเสมอภาค

2.3.3 แนวความคิดและวิวัฒนาการในการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสัญญา

เป็นที่ยอมรับกันว่า แนวความคิดในการคุ้มครองผู้บริโภคเพิ่งเกิดมีขึ้นได้ไม่นานมากนัก โดยมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแต่สภาพสังคมและเศรษฐกิจรวมถึงความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ในการพัฒนาประเทศโดยใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าและการ

²⁴ จุฑามาศ นิสารัตน์. (2542). *เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาทฤษฎีกฎหมายเอกชน ชุดที่ 3*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 9.

แข่งขันในด้านต่างๆ ผู้ประกอบการหรือผู้ประกอบการต่างหาวิธีในการลดค่าใช้จ่ายและต้นทุนการผลิต เพื่อเพิ่มผลกำไรให้มากที่สุด ทำให้ในหลายกรณีจะส่งผลให้คุณภาพของสินค้าลดต่ำลง ส่งผลให้เกิดอันตรายต่อผู้ซื้อสินค้าหรือผู้บริโภค นักนิติศาสตร์จึงมีความเห็นว่า สมควรที่จะต้องมีมาตรการในการป้องกันผู้บริโภคซึ่งอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ และด้วยระบบเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้บริโภคมีอำนาจในการต่อรองที่ต่ำกว่าผู้ผลิต รัฐจึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้มีมาตรการในการปกป้องคุ้มครองรวมถึงการชดใช้ความเสียหายให้กับผู้บริโภค ส่งผลให้แนวความคิดในการคุ้มครองผู้บริโภคเริ่มก่อตัวขึ้น ซึ่งมีลักษณะที่อาจขัดแย้งกับระบบเศรษฐกิจแบบเสรีและไม่อาจนำหลักความศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงเจตนามาใช้ได้²⁵

ในการคุ้มครองผู้บริโภคนั้น หากพิจารณาในด้านของความรับผิดชอบสัญญา จะเห็นว่า การยึดหลักกฎหมายในทางแพ่งที่กำหนดว่า คู่สัญญามีสิทธิและหน้าที่ต่อกันเท่านั้นที่มีสิทธิเรียกร้องให้ชดใช้ความเสียหายจากกันและกันได้ ก็จะเป็นการแคบเกินไปและไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดจากการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปได้ จึงต้องมีการนำหลักในเรื่องความรับผิดชอบนอกสัญญามาใช้ กล่าวคือ

1) การไม่ให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ของเจตนา (Freedom of will) หรือเสรีภาพในการทำสัญญา

แนวคิดทฤษฎีนี้ เหมาะสมในสภาพสังคมที่เท่าเทียมกันในอำนาจต่อรองและมีระบบการค้าที่แข่งขันค่อนข้างสมบูรณ์ ทฤษฎีความรับผิดชอบคู่กรณีในสัญญา (Privity of Contract) ที่เป็นผลสืบเนื่องจากการมีเสรีภาพในการทำสัญญานั้น ก็เหมาะสมกับกรณีที่คู่สัญญามีความสามารถในการต่อรองเท่า ๆ กัน แต่ในการคุ้มครองผู้บริโภคนั้น โดยเหตุที่ผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องบริโภคสินค้าหรือบริการ โดยอาศัยความสัมพันธ์ในทางสัญญาเสมอไป เนื่องจากการบริโภคเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมีได้ขึ้นอยู่กึ่งกับเงื่อนไขในสถานะทางสังคม (Status Quo) ความสามารถของบุคคล หรือข้อตกลงในทางนิติกรรมสัญญา ฉะนั้น หลักเกณฑ์หรือทฤษฎีความรับผิดชอบในความเสียหายที่ต้องอาศัยความผูกพันทางสัญญาที่กฎหมายรับรองจึงเป็นอุปสรรคใหญ่หลวงในการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีคู่กรณีในสัญญา ทฤษฎีกฎหมายที่ก่อตั้งสิทธิในการได้รับการเยียวยา ชดใช้เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นจากการบริโภค จึงไม่คำนึงถึงหลักความสัมพันธ์ทางสัญญา (Privity Rule) แต่อย่างใด ฉะนั้น การที่จะกำหนดว่า ผู้บริโภคคือบุคคลใดนั้น จึงไม่อาจกำหนดโดยอาศัยหลักความสัมพันธ์ทางสัญญา แนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคจึงก่อให้เกิดการปฏิเสธทฤษฎีเสรีภาพในการทำสัญญา และหลักความรับผิดชอบคู่กรณีโดยสิ้นเชิง การกำหนดกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคจึงออกมาในรูปของการขยายความรับผิดชอบของผู้ขายไปสู่บุคคลอื่นๆ ที่มีใช้ผู้ซื้อ

²⁵ สุขุม สุกนิตย์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 10. หน้า 8-9.

เช่น ให้รับผิดชอบในความชำรุดบกพร่องของสินค้าที่เกิดอันตรายต่อบุคคลในครอบครัวของผู้ซื้อ เป็นต้น

2) ความรับผิดในทางละเมิดซึ่งใช้บทสันนิษฐานความผิด (Presumption of Fault)

หลักความรับผิดในทางละเมิดนั้น มีทฤษฎีความรับผิดที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปอยู่ 2 หลัก คือ มีความรับผิดเมื่อมีความผิด กล่าวคือ ผู้กระทำละเมิดจงใจหรือประมาทเลินเล่อก่อให้เกิดความเสียหาย และหลักความรับผิดโดยกฎหมายสันนิษฐานว่า มีความผิด แม้มิได้มีการจงใจหรือประมาทเลินเล่อ บางกรณีก็เป็นการสันนิษฐานว่า มีความผิดแม้มิได้มีการจงใจ หรือประมาทเลินเล่อ บางกรณีก็เป็นการสันนิษฐานเด็ดขาดไม่มีข้อยกเว้น ในการนำสืบหักล้าง (Absolute Liability) หรือ No Fault Liability บางกรณีก็มีข้อยกเว้นให้มีการนำสืบหักล้างบทสันนิษฐานที่กฎหมายบัญญัติไว้ได้ หลักความรับผิดชอบแบบที่สองนี้ เรียกโดยทั่วไปว่า ความรับผิดเด็ดขาด (Strict Liability) หลักความรับผิดเด็ดขาดได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่ความเสียหายเกิดจาก ผลิตภัณฑ์ซึ่งมีความสลับซับซ้อนในการผลิต ผู้ใช้ได้รับความเสียหายไม่อาจพิสูจน์ถึงเหตุแห่งความเสียหายได้ว่าเป็นความผิดพลาดของผู้ใด การนำทฤษฎีความรับผิดเด็ดขาดในทางละเมิดมาปรับใช้กับคดีที่ฟ้องให้ชดเชยความเสียหายที่เกิดจากการบริโภค ก็เนื่องมาจากความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการว่าความบกพร่องจะเกิดขึ้นในช่วงใดและความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ผู้บริโภคคนสุดท้ายที่บริโภคผลิตภัณฑ์นั้นเกิดเนื่องจากเหตุแห่งความบกพร่องในการผลิต ยังไม่อยู่ในวิสัยที่ผู้บริโภคจะพิสูจน์ได้ว่า ผู้ผลิตสินค้ากระทำโดยประมาทเลินเล่อ เป็นเหตุให้มีความชำรุดบกพร่องในผลิตภัณฑ์ การกำหนดให้ผู้ผลิตหรือผู้ขาย (ในบางกรณี) ต้องรับผิดโดยปราศจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ จึงเป็นการเหมาะสม ทั้งนี้ ภายใต้งื่อนไข่ว่า ผู้ผลิตหรือผู้ที่กฎหมายกำหนดให้ต้องรับผิดนี้ อาจพิสูจน์เพื่อพ้นความรับผิดได้ เช่น พิสูจน์ว่าผู้บริโภคใช้สินค้านั้น โดยไม่ถูกวิธีในกรณีที่มีคำอธิบายวิธีใช้หรือคำเตือนไว้แล้ว พิสูจน์ว่าความเสียหายเกิดจากความประมาทเลินเล่อของผู้บริโภคเอง หรือความชำรุดบกพร่องมิได้มีอยู่ในขณะที่ผู้บริโภคซื้อสินค้า หรือผลิตภัณฑ์นั้น หากแต่เกิดความชำรุดบกพร่องขึ้นเพราะการกระทำของบุคคลอื่น ซึ่งผู้ผลิตหาจำต้องรับผิดด้วยไม่

2.4 ลักษณะของสัญญาในการทำเกษตรพันธสัญญา

เมื่อได้พิจารณาความหมายของเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) พบว่า เป็นรูปแบบการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรในฐานะเป็นผู้ผลิตตามที่มีข้อตกลงกับผู้รับซื้อผลผลิตซึ่งมักจะเป็นผู้ประกอบการที่เป็นบริษัทหรือนายทุนซึ่งมีความได้เปรียบในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้าน

งบประมาณและการเงิน ทั้งนี้ การทำสัญญาจะมีข้อตกลงแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับผลผลิตที่เกษตรกรตกลงทำการผลิตให้ กรณีจึงมีประเด็นต้องพิจารณาต่อมาว่า ความสัมพันธ์ของเกษตรกรและบริษัทดังที่กล่าวมานั้น เป็นความสัมพันธ์ตามลักษณะของสัญญาประเภทใด ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงลักษณะของเกษตรกรพันธสัญญาตามหลักเกณฑ์ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เมื่อพิจารณาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ไม่พบว่า มีบทบัญญัตินิยามความหมายของคำว่า “สัญญา” ไว้ แต่หากพิจารณาคำนิยามของสัญญาในตำราต่างๆ รวมถึงบทนิยามของ “นิติกรรม” แล้ว อาจให้คำนิยามของสัญญาได้ว่า “นิติกรรมซึ่งเกิดขึ้นโดยการแสดงเจตนาของบุคคลหลายฝ่ายหรือตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป และที่ว่าตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไปนั้นก็เพราะนิติกรรมได้ก่อขึ้นในระหว่างหลายฝ่ายต่างๆ ต่อกัน ดังนี้ ในการแสดงเจตนาทุกฝ่าย จึงต้องแสดงเจตนาตกลงยินยอมต่อกัน กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาเป็นคำสนองรับ เมื่อคำเสนอสนองถูกต้องตรงกัน สัญญาจึงเกิดขึ้น”²⁶ จากบทนิยามดังกล่าว สามารถแยกองค์ประกอบของสัญญาได้ดังนี้²⁷

1. ต้องเป็นการทำนิติกรรม
2. คำเสนอ คำสนอง ต้องตรงกันของบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป
3. มุ่งหวังจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือระงับนิติสัมพันธ์
4. นิติกรรมที่มีคู่สัญญาตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป

เมื่อพิจารณาถึงการทำเกษตรกรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 4 บัญญัติว่า “ระบบเกษตรกรพันธสัญญา หมายความว่า ระบบการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่เกิดขึ้นจากสัญญาการผลิตผลิตผลหรือการบริการทางการเกษตรประเภทเดียวกันระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรฝ่ายหนึ่งกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรตั้งแต่สิบรายขึ้นไป หรือกับสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ หรือกับวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรอีกฝ่ายหนึ่งที่มีเงื่อนไขในการผลิตจำหน่าย หรือจ้างผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรอย่างหนึ่งอย่างใด โดยเกษตรกรตกลงที่จะผลิตจำหน่าย หรือรับจ้างผลิตผลิตผลทางการเกษตรตามจำนวน คุณภาพ ราคา หรือระยะเวลาที่กำหนดไว้ และผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรตกลงที่จะซื้อผลิตผลดังกล่าวหรือจ่ายค่าตอบแทนตามที่กำหนดไว้ตามสัญญา โดยผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต

²⁶ จี๊ด เศรษฐบุตร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 14. หน้า 198.

²⁷ ศนันท์ภรณ์ (จำปี) โสคติพันธ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 12. หน้า 37.

เช่น เป็นผู้กำหนดวิธีการผลิต จัดหาพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร หรือปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกร

ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องกำหนดให้การทำสัญญาการผลิตหรือบริการทางการเกษตรระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ถึงสิบรายแต่ไม่น้อยกว่าสองรายขึ้นไปประเภทใด ต้องนำระบบเกษตรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา”

เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติดังกล่าวแล้วเห็นได้ว่าเป็นการกระทำของเกษตรกรซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาและผู้ประกอบการธุรกิจซึ่งเป็นนิติบุคคล จึงเป็นการกระทำของบุคคลโดยมีการแสดงเจตนาทำการผลิตผลิตผลทางการเกษตรตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนดไว้ ส่วนผู้ประกอบการธุรกิจแสดงเจตนาชำระค่าตอบแทนตามที่กำหนดไว้ตามสัญญา เกษตรพันธสัญญาจึงเป็นการทำนิติกรรมอันเป็นการกระทำของบุคคลโดยการแสดงเจตนา นอกจากนี้ เกษตรพันธสัญญายังเป็นการตกลงผูกพันกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรผลิตผลิตผลทางการเกษตร และผู้ประกอบการตกลงชำระค่าตอบแทนให้จึงเป็นสัญญาต่างตอบแทนระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจกับเกษตรกรผู้ผลิตผลิตผลทางการเกษตร จึงหาได้มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย เป็นการพันวิสัย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน อันจะทำให้เป็นโมฆะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 150 แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้ การทำสัญญาดังกล่าวแม้อาจทำให้เกษตรกรเสียเปรียบอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ขัดกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน จึงคงบังคับกันได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 151 ประกอบกับการทำเกษตรพันธสัญญาไม่มีกฎหมายกำหนดแบบของการทำนิติกรรมไว้ จึงหาต้องห้ามในเรื่องของแบบตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 152 ไม่ และประการสุดท้ายยังไม่มีการกพร่องในเรื่องความสามารถของคู่สัญญา กรณีจึงไม่ต้องตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 153 อีกด้วย

การทำเกษตรพันธสัญญาเป็นการกระทำโดยมุ่งจะผูกนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหมายความว่า ไม่มีเจตนาซ่อนเร้น เจตนาลวง หรือเจตนาอำพราง ตามมาตรา 154 มาตรา 155 หรือมาตรา 155 วรรคสอง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นอกจากนี้ ยังถือได้ว่าเป็นการตกลงเข้าทำสัญญากันในระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ โดยที่ทั้งสองฝ่ายเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการทำสัญญาและสมัครใจเข้าทำการตกลงกัน หาได้เกิดจากความสำคัญผิดตามมาตรา 156 และมาตรา 157 การกถฉ้อฉลตามมาตรา 159 หรือข่มขู่ตามมาตรา 164 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แต่ประการใดไม่ ข้อพิจารณาประการสุดท้าย เห็นว่า การทำเกษตรพันธสัญญา มีวัตถุประสงค์เพื่อจะก่อให้เกิดสิทธิแก่คู่กรณี คือ ก่อให้เกิดสิทธิแก่เกษตรกรให้เรียกค่าตอบแทนจาก

ผู้ประกอบการ และก่อให้เกิดสิทธิแก่ผู้ประกอบการในการเรียกร้องให้เกษตรกรทำการผลิตผลิตผลทางการเกษตรตามจำนวน คุณภาพ ราคา หรือระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญาตามตกลงกันไว้ นอกจากนี้ การทำเกษตรพันธสัญญามีทั้งกรณีที่เกษตรกรเข้าไปติดต่อกับบริษัทและในทางตรงกันข้ามผู้ประกอบการดำเนินการติดต่อกับเกษตรกรโดย ข้อตกลงในการทำสัญญานั้น ปกติบริษัทจะเป็นฝ่ายจัดเตรียมไว้ล่วงหน้าและมักกำหนดสาระสำคัญโดยผู้ประกอบการแต่ฝ่ายเดียว เกษตรกรหาได้มีอำนาจต่อรองได้ไม่ ฉะนั้น ผู้ประกอบการจึงเป็นฝ่ายทำข้อเสนอ ส่วนเกษตรกรเป็นฝ่ายสนองต่อข้อตกลง โดยไม่มีการแก้ไขข้อเสนอ เมื่อคำเสนอสนองถูกต้องตรงกันเกษตรพันธสัญญาจึงเกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของผู้ประกอบการเพียงฝ่ายเดียวว่าผู้ประกอบการต้องการให้เกษตรกรผลิตผลิตผลชนิดใด คุณภาพอย่างไร ปริมาณเท่าใด และราคาเท่าใด

2.5 รูปแบบการทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming)

จากการศึกษาพิจารณาและวิเคราะห์แล้ว พบว่า รูปแบบของของการทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) มีทั้งสิ้น 3 ประเภท ดังต่อไปนี้²⁸

2.5.1 เกษตรพันธสัญญาแบบรับจ้างผลิต

เมื่อเกษตรกรตกลงทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัท บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปสำรวจโรงเรือนหรือพื้นที่ที่จะทำการเกษตร เกษตรกรต้องเป็นผู้จัดเตรียมโรงเรือนหรือที่ดินตามแบบหรือคำแนะนำของบริษัท เมื่อเกษตรกรเตรียมโรงเรือนหรือที่ดินเรียบร้อยแล้ว บริษัทจะทำการส่งพันธุ์และปัจจัยการผลิต เช่น อาหารสัตว์ ยารักษาโรค วัคซีน ปุ๋ย ตามที่บริษัทกำหนดไว้ซึ่งจะสอดคล้องกับจำนวนพันธุ์ที่ได้รับ ในการผลิตเกษตรกรต้องปฏิบัติตามขั้นตอนและคำแนะนำของพนักงานบริษัท เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าแรงงาน ค่าบำรุงรักษา เมื่อสินค้าทางการเกษตรที่จ้างผลิตได้ขนาดตามที่บริษัทต้องการ บริษัทจะมารับผลผลิตที่ได้มาตรฐานตามที่บริษัทกำหนดกลับไป จากนั้นจะจ่ายค่าจ้างผลิตให้กับเกษตรกรโดยคิดตามจำนวนผลผลิตที่ได้ตามราคาที่ได้ตกลงกันไว้ล่วงหน้า ซึ่งตามวิทยานิพนธ์นี้ ได้แก่ การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์เพื่อผลิตลูกสุกรขุน การเลี้ยงสุกรขุน การเลี้ยงไก่เนื้อ

²⁸ วิทยากร สุวรรณเรืองศรี. *ปัญหากฎหมายในการทำเกษตรแบบพันธสัญญา (Contract Farming) ในประเทศไทย*. การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3.

2.5.2 เกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา

เมื่อเกษตรกรตกลงทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัท บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปสำรวจโรงเรือนหรือพื้นที่ที่จะทำการเกษตร เกษตรกรต้องเป็นผู้จัดเตรียมโรงเรือนหรือที่ดินตามแบบหรือคำแนะนำของบริษัท เมื่อเกษตรกรดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว บริษัทจะจัดส่งพันธุ์พืชหรือสัตว์และปัจจัยการผลิตให้กับเกษตรกรโดยการจำหน่ายในราคาที่ตกลงกันไว้ เกษตรกรจะต้องทำการเกษตร เช่น เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ตามคำแนะนำของบริษัทและรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน เช่น ค่าพันธุ์ ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต เช่น อาหาร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง วัคซีน ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อเกษตรกรทำการผลิตจนได้ผลผลิตตามเกณฑ์ที่กำหนด บริษัทจะรับซื้อผลผลิตในราคาประกันตามสัญญาหรือเงื่อนไขที่ได้ตกลงไว้ ซึ่งในการศึกษานี้ ได้แก่ การปลูกข้าวโพดพันธุ์ การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์เพื่อผลิตลูกสุกรขุน การเลี้ยงสุกรขุน การเลี้ยงไก่เนื้อ และการเลี้ยงไก่ไข่

2.5.3 เกษตรพันธสัญญาแบบประกันตลาด

เมื่อเกษตรกรตกลงทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัท บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปสำรวจโรงเรือนหรือพื้นที่ที่จะทำการเกษตร เกษตรกรต้องเป็นผู้จัดเตรียมโรงเรือนหรือที่ดินตามแบบหรือคำแนะนำของบริษัท เมื่อเกษตรกรดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว บริษัทจะกำหนดจำนวนสินค้าทางการเกษตรที่ต้องการให้เกษตรกรผลิต เกษตรกรจะต้องใช้พันธุ์และปัจจัยการผลิตจากนั้นมีทั้งที่บริษัทกำหนดให้เกษตรกรต้องใช้ปัจจัยการผลิตจากบริษัท และให้เกษตรกรเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตเอง ต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของบริษัทอย่างเคร่งครัด เกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน เช่น ค่าพันธุ์ ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต เช่น อาหาร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง วัคซีน ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเมื่อได้ผลผลิตตามความต้องการของบริษัทแล้ว ซึ่งเป็นไปตามข้อตกลงระหว่างเกษตรกรกับบริษัท บริษัทจะเป็นผู้รับผิดชอบหาตลาดหรือรับซื้อผลผลิตในตลาดทั่วไป ซึ่งในการศึกษานี้ ได้แก่ การเลี้ยงปลานิลในกระชัง และการเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์เพื่อผลิตลูกสุกรขุน

2.6 ประเภทของเกษตรกรที่มักจะก่อให้เกิดเกษตรพันธสัญญา

ในประเทศไทยมีรูปแบบของการทำเกษตรพันธสัญญาซึ่งพบเห็นได้มากในปัจจุบันมี 4 ประเภท ได้แก่ การเลี้ยงปลานิลในกระชัง การปลูกข้าวโพดพันธุ์ฝักอ่อน การเลี้ยงสุกร และการเลี้ยงไก่ ดังนั้นสามารถสรุปลักษณะสำคัญของแต่ละประเภทได้ ดังต่อไปนี้

2.6.1 กรณีการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

รายงานวิจัยเรื่องการรวบรวมความรู้และประสบการณ์ระบบตลาดข้อตกลง (Contract Farming) ในประเทศไทย: กรณีศึกษาปลานิล พบว่า บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) มีความสนใจและเริ่มเข้ามาลงทุนในการเลี้ยงปลานิลในกระชังตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2535 และต่อมาในปี พ.ศ. 2540 มีการกระจายการเลี้ยงปลานิลในกระชังไปทั่วประเทศ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2542 บริษัทฯ เริ่มมีการพัฒนาโครงการผลิตปลานิลครบวงจรโดยใช้ระบบวางเงินมัดจำ จากนั้น มีบริษัทอาหารอื่นเข้ามาเริ่มโครงการจ้างเกษตรกรเลี้ยงปลา โดยผู้ประกอบการเป็นผู้ลงทุนค่าอาหารและพันธุ์ปลา ส่วนเกษตรกรทำหน้าที่ลงแรง กล่าวคือ ให้เกษตรกรเป็นผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง โดยคิดค่าจ้างตามปริมาณผลผลิตที่ได้รับเมื่อสิ้นสุดการเลี้ยง หากเกษตรกรรายใดเลี้ยงได้ผลผลิตดี บริษัทฯ อาจมีการให้โบนัสเป็นทองคำ การพัฒนารูปแบบในลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นวิธีการค้าในระบบการผลิตแบบมีพันธสัญญา โดยบริษัททำการผลิตอาหารปลาขึ้นและส่งขายให้กับเกษตรกรที่ทำการเลี้ยงปลาในกระชังพร้อมกับพันธุ์ปลา เกษตรกรทำหน้าที่เพียงแค่เลี้ยงและดูแลปลาจนโตได้ขนาดตลาดที่กำหนด จากนั้น ผู้ประกอบการจะทำการจับปลาไปขาย บริษัทอาจจะให้เครดิตค่าอาหารปลาแก่เกษตรกร เมื่อทำการจับปลาขายแล้ว จึงหักหนี้สิน และคืนเงินที่เหลือให้กับเกษตรกรภายในระยะเวลาที่กำหนด บริษัทผลิตอาหารสัตว์ทุกบริษัทมีพนักงานขายอาหารซึ่งมีคุณสมบัติด้านการประมงหรือสัตวศาสตร์ทำหน้าที่คล้ายกับเป็นพี่เลี้ยง กล่าวคือ ทำการชักชวนเกษตรกรให้เข้าร่วม โดยมีการแนะนำ สอนวิธีการในการเลี้ยงปลาในกระชังเพื่อเพิ่มยอดขาย พร้อมทั้งให้คำปรึกษาในกรณีที่เกิดปัญหา รวมถึงเสนอขายผลิตภัณฑ์อาหารเสริมกับยารักษาโรคด้วย จากนั้น จึงแจ้งให้พนักงานอีกกลุ่มหนึ่ง คือพนักงานซึ่งมีคุณสมบัติด้านประมงหรือสัตวศาสตร์ ถ้ามีคุณสมบัติ ปวส. ต้องเป็นคนที่มีประสบการณ์ทำหน้าที่รับปลาจากเกษตรกร ทำการบันทึกผลผลิตที่เกษตรกรผลิตได้ขนส่งปลานิลไปให้แม่ค้าที่ตลาดหรือร้านค้า เก็บเงินค่าปลานิล แล้วทำการโอนเงินเข้าบัญชีของบริษัท พนักงานขายของบางบริษัทอาจจะมีหน้าที่สำรวจตลาดปลา จัดทำรายชื่อตลาด หาปริมาณความต้องการปลานิลของแม่ค้าในตลาดแต่ละวัน และแจ้งปริมาณให้พนักงานหรือเกษตรกรเพื่อจะได้ทราบข้อมูลต่อไป

ฉะนั้น จึงสังเกตได้ว่า รูปแบบระบบการผลิตปลานิลแบบเกษตรกรพันธสัญญาในระยะแรกๆ เป็นแบบจ้างเลี้ยง ซึ่งเกษตรกรมีหน้าที่ดูแลปลาและมีกระชังเป็นของตัวเองเท่านั้น ส่วนปัจจัยการผลิตทั้งหมดเป็นของบริษัท แต่ปัจจุบันสัญญาดังกล่าวนี้ ได้ยกเลิกไปแล้ว ต่อมา รูปแบบของสัญญาถูกพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ ส่วนมากมักจะระบุว่า เกษตรกรต้องมีกระชังของตนเอง แต่บางบริษัทมีการทำกระชังให้แก่เกษตรกรและทำการผ่อนชำระเป็นรายเดือน โดยเก็บเงินเมื่อมีผลผลิต บริษัทส่วนมากกำหนดให้มีข้อผูกพันในเรื่องของอาหารและลูกพันธุ์ปลาต้องใช้ผลิตภัณฑ์ของบริษัทเป็นหลัก

มีการเก็บเงินมัดจำตามจำนวนลูกปลาที่เลี้ยง แต่บางบริษัทไม่มีการเก็บเงินมัดจำ แต่จะขายอาหารเป็นเงินสด ถ้าเกษตรกรไม่มีเงินสด ทางผู้ประกอบการจะให้ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันที่มีมูลค่าเป็น 2 เท่า ของราคาอาหารที่จะใช้ โดยประเมินว่า การเลี้ยงปลาในกระชัง 1 กระชัง ต้องใช้อาหารประมาณ 30,000 บาท พนักงานบริษัทจะนำอาหารปลาไปส่งให้เกษตรกรทุกสัปดาห์ เมื่อปลาโตได้ขนาดตลาด ผู้ประกอบการส่วนมากรับซื้อปลาขึ้นตามราคาตลาด ณ วันนั้น หรือราคาตลาดล่วงหน้าประมาณ 7 วัน แต่บางบริษัทก็มีการทำสัญญาว่าจะซื้อเฉพาะปลาที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน เช่น ไม่มีสารปนเปื้อน และต้องได้ขนาด 600 กรัมขึ้นไป ถ้าขนาดปลาน้อยกว่านี้จะไม่รับซื้อ ทั้งนี้ ทุกๆ ผู้ประกอบการจะทำการหักล้างหนี้สินที่เกษตรกรมีกับบริษัทก่อนที่จะจ่ายเงินที่เหลือคืนแก่เกษตรกรภายใน 7-15 วันทำการ²⁹

2.6.2 กรณีการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน

ลักษณะของการทำเกษตรพันธสัญญาข้าวโพดฝักอ่อนนั้น ต้องแยกพิจารณาเป็น 2 กรณี ในกรณีที่ 1 เป็นการทำสัญญาระหว่างบริษัทผู้รับซื้อกับผู้รวบรวมผลผลิต ซึ่งการทำสัญญาระหว่างกันจะมีการตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนในกรณีที่ 2 เป็นการทำสัญญาระหว่างผู้รวบรวมผลผลิตกับเกษตรกรผู้ผลิตข้าวโพดฝักอ่อนซึ่งรวมกลุ่มกันอยู่ภายใต้ผู้รวบรวมผลผลิต หรือเรียกว่า “ลูกไร่” ซึ่งการทำสัญญาระหว่างกันจะทำการตกลงกันด้วยวาจา ไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์

ในการทำเกษตรพันธสัญญาระหว่างบริษัทและผู้รวบรวมผลผลิตนั้น ผู้ประกอบการมักจะกำหนดว่า ผลผลิตที่บริษัทจะทำการรับซื้อต้องเป็นผลผลิตที่ใช้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และทำตามหลักเกณฑ์ที่บริษัทกำหนด บริษัทจะเป็นผู้กำหนดราคาประกันขั้นต่ำในการรับซื้อผลผลิต หากช่วงไหนราคาในท้องตลาดปรับตัวสูงขึ้น บริษัทก็จะปรับราคาให้สูงขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับราคาในท้องตลาด ในทางตรงกันข้าม หากช่วงใดราคาในท้องตลาดตกต่ำหรือต่ำกว่าราคาประกันที่ระบุไว้ บริษัทจะยังคงรับซื้อข้าวโพดฝักอ่อนตามราคาประกันขั้นต่ำที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ บริษัทจะกำหนดให้เกษตรกรทำการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนตามแบบ Euro Retailer Produce Working Group of Good Agricultural Practice : EUREP GAP หรือมาตรฐานรับรองคุณภาพสินค้าเกษตรและอาหารที่ผลิตตามกระบวนการผลิตทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสมที่กลุ่มผู้ค้าปลีกในยุโรปกำหนดขึ้น ผู้รวบรวมผลผลิตเป็นผู้ที่ทำการรวบรวมและนำผลผลิตข้าวโพดฝักอ่อนไปส่งให้กับบริษัทผู้รับซื้ออีกทอดหนึ่ง³⁰

²⁹ เพ็ญพรรณ ศรีสกุลเตียว, สุภัทรา อุไรวรรณ และอาภรณ์ โพธิ์พงษ์วิวัฒน์. อ่างแล้วเชิงจรรยาที่ 7. หน้า 56-57.

³⁰ พรพิมล ทองธรรมชาติ. (2550). *ธุรกิจข้าวโพดฝักอ่อนภายใต้การทำสัญญาฟาร์มแบบมีข้อตกลง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาธุรกิจการเกษตร, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. หน้า 89-91.

2.6.3 กรณีการเลี้ยงสุกร

ตามรายงานวิจัยการศึกษาโครงการระบบตลาดข้อตกลงสินค้าปศุสัตว์ (สุกร) ในประเทศไทย เกี่ยวกับการผลิตสุกรภายใต้เกษตรกรพันธสัญญา พบว่า ลักษณะหรือรูปแบบการผลิตสุกรภายใต้เกษตรกรพันธสัญญาสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์ และการเลี้ยงสุกรขุน โดยที่มีรายละเอียดแตกต่างกัน ดังนี้

1) การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์เพื่อการผลิตลูกสุกรขุน

ลักษณะการดำเนินการ โครงการเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์เพื่อผลิตลูกสุกรขุนภายใต้เกษตรกรพันธสัญญาของกลุ่มบริษัทเอกชนนั้น มีลักษณะที่เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนสร้างโรงเรือนพร้อมอุปกรณ์ประกอบการเลี้ยงภายในโรงเรือนบนพื้นที่ของเกษตรกร โดยบริษัทเป็นผู้กำหนดรูปแบบ ทั้งนี้เกษตรกรยังต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการฟาร์ม อาทิเช่น ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในส่วนหน้าที่ในการจัดหาพันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์ ยา และเวชภัณฑ์ต่างๆ รวมทั้งการให้คำแนะนำด้านการจัดการ จะเป็นของบริษัท

การเลี้ยงสุกรพันธุ์ตามระบบเกษตรกรพันธสัญญามี 3 รูปแบบ คือ การเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบประกันราคา การเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบประกันตลาด และการเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบโครงการจ้างเลี้ยง โดยมีรูปแบบและรายละเอียด ดังนี้

1. การเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบประกันราคา ตามวิธีการนี้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการต้องเป็นผู้ลงทุนก่อสร้างโรงเรือน อุปกรณ์ประกอบต่างๆ หรือปรับปรุงโรงเรือนที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมตามรูปแบบหรือคำแนะนำของบริษัท ซึ่งบริษัทจะทำหน้าที่ตรวจสอบให้เป็นไปตามที่บริษัทกำหนด จากนั้น ผู้ประกอบการจะทำการจำหน่ายและจัดส่งแม่พันธุ์สุกรให้กับเกษตรกรในราคาที่ได้ตกลงกันไว้ เกษตรกรต้องเลี้ยงดูสุกรตามที่ผู้ประกอบการกำหนดและแนะนำ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการ เช่น ค่าพันธุ์สุกร ค่าอาหารสัตว์ ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เกษตรกรต้องเป็นผู้รับภาระ และเมื่อผลิตลูกสุกรได้ตามอายุและน้ำหนักที่กำหนด ผู้ประกอบการจะทำการรับซื้อลูกสุกรคืนในราคาประกันตามสัญญาหรือเงื่อนไขที่ได้ตกลงไว้

2. การเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบประกันตลาด เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเลี้ยงสุกรพันธุ์รูปแบบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ทำการเลี้ยงสุกรเป็นอาชีพอยู่แล้ว ทั้งสุกรพันธุ์และสุกรขุน แต่การที่เกษตรกรต้องการเข้าร่วมโครงการลักษณะเช่นนี้ก็เนื่องมาจากเกษตรกรต้องการลดความเสี่ยงในการขาดตลาดรับซื้อผลผลิตของตนจึงต้องการมีพันธมิตรหรือพี่เลี้ยงในทางธุรกิจ ทั้งนี้ ในการตกลงรูปแบบนี้ บริษัทจะเป็นผู้จัดหาตลาดในการจำหน่ายผลผลิตสุกร โดยบริษัทจะเข้าไปตรวจสอบสภาพพื้นที่และโรงเรือนเลี้ยงสุกรของเกษตรกร รวมทั้งอาจแนะนำให้เกษตรกรปรับปรุงโรงเรือนให้มีความเหมาะสม โดยเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงโรงเรือนและอุปกรณ์

นอกจากนี้ เกษตรกรสามารถเลือกใช้สุกรพันธุ์ที่ตนเองมีอยู่เดิม หรือสั่งซื้อเพิ่มเติมก็ได้ แต่การเพิ่มหรือลดจำนวนสุกรต้องเป็นไปตามคำแนะนำของบริษัท ภายใต้เงื่อนไขที่เกษตรกรจะต้องใช้พันธุ์สุกรและอาหารสัตว์จากบริษัทเท่านั้น และต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของบริษัทอย่างเคร่งครัดเมื่อผลิตลูกสุกรได้จำนวนและขนาดตามที่บริษัทต้องการ โดยบริษัทจะเป็นผู้รับผิดชอบหาตลาดหรือรับซื้อลูกสุกรทั้งหมดกลับคืนตามสภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของลูกสุกรในราคาตลาดทั่วไป

3. การเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบโครงการจ้างเลี้ยง วิธีการนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับโครงการเลี้ยงสุกรพันธุ์แบบประกันราคา กล่าวคือ บริษัทจะกำหนดและแนะนำให้เกษตรกรดำเนินการปรับปรุงโรงเรือนและอุปกรณ์ต่างๆ เมื่อได้ตามมาตรฐานที่ผู้ประกอบการกำหนดแล้ว บริษัทจะจำหน่ายและจัดส่งสุกรแม่พันธุ์ให้กับเกษตรกร รวมถึงปัจจัยการผลิตอื่นๆ เช่น อาหารสัตว์ วัคซีน และยารักษาโรค โดยที่เกษตรกรไม่ต้องชำระเงินค่าปัจจัยการผลิตดังกล่าว แต่มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะในส่วน of ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน เช่น ค่าแรงงาน ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ ค่าบำรุงรักษา และซ่อมแซมต่างๆ ในการเลี้ยงสุกร หน้าที่ของบริษัทจะคอยให้คำแนะนำวิธีการจัดการเลี้ยงสุกรอย่างใกล้ชิดซึ่งเกษตรกรต้องปฏิบัติตาม ทั้งนี้ บริษัทจะรับลูกสุกรกลับคืนเมื่อลูกสุกรนั้นได้ตามหลักเกณฑ์และมาตรฐานที่บริษัทกำหนด หลังจากนั้นบริษัทจึงจะจ่ายค่าตอบแทนการเลี้ยงให้กับเกษตรกรโดยคิดเป็นรายตัวของลูกสุกรที่จับออกตามราคาที่ตกลงกันไว้ล่วงหน้า ก่อนนำมูลงเลี้ยง นอกจากนี้จะมีการเพิ่มค่าประสิทธิภาพพิเศษให้อีก หากเกษตรกรทำการเลี้ยงดูได้ดีและมีประสิทธิภาพ ส่วนลูกสุกรที่ไม่สมบูรณ์หรือไม่ผ่านเกณฑ์ที่กำหนด บริษัทอาจไม่จ่ายค่าตอบแทนให้หรือจ่ายค่าตอบแทนในราคาต่ำลง

2) การเลี้ยงสุกรขุน

จากการศึกษาการเลี้ยงสุกรขุนภายใต้เกษตรกรพันธสัญญา พบว่า มีรูปแบบการเลี้ยงสุกรขุน 2 รูปแบบ คือ การเลี้ยงสุกรขุนแบบโครงการจ้างเลี้ยง และแบบโครงการประกันราคา ซึ่งมีรูปแบบและลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การเลี้ยงสุกรขุนแบบโครงการจ้างเลี้ยง เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมักจะมีพื้นที่หรือโรงเรือนเดิมอยู่แล้ว เพียงแต่บริษัทจะทำการตรวจสอบและแนะนำเพื่อให้โรงเรือนได้ตามมาตรฐานที่บริษัทต้องการ ในการสร้างหรือปรับปรุงโรงเรือน รวมทั้งอุปกรณ์ประกอบต่างๆ เกษตรกรจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด จากนั้นบริษัทจะนำลูกสุกรขุนไปให้เกษตรกรเลี้ยง โดยบริษัทจะจัดส่งปัจจัยการผลิต เช่น อาหารสัตว์ ยารักษาโรค และวัคซีน ตามจำนวนที่ได้คำนวณไว้และสอดคล้องกับจำนวนสุกรที่เลี้ยงในแต่ละระยะ ตลอดจนให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการในการจัดการเลี้ยงดูทุกขั้นตอน ส่วนเกษตรกรนอกจากทำหน้าที่เลี้ยงแล้ว เกษตรกรยังต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายอื่นๆ อีก เช่น ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า เมื่อสุกรโตได้น้ำหนักที่ตลาดต้องการแล้ว

บริษัทจะนำรถบรรทุกมาจับและชั่งน้ำหนักสุกรหน้าฟาร์ม เพื่อนำสุกรไปจำหน่าย หรือส่งโรงฆ่าสัตว์ต่อไป จากนั้น บริษัทจะสรุปผลการดำเนินงานการเลี้ยงสุกรของเกษตรกรตามที่เกษตรกรได้บันทึกไว้ ตลอดระยะเวลาการเลี้ยงเพื่อคิดคำนวณผลตอบแทนให้กับเกษตรกรตามราคาที่ได้ตกลงไว้ในสัญญา และตามประสิทธิภาพหรือความสามารถในการเลี้ยงดูสุกรของเกษตรกร โดยจะคิดจากน้ำหนักของสุกรที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ เกษตรกรอาจได้รับโบนัสพิเศษ เช่น ประสิทธิภาพการใช้อาหารดี (FCR ต่ำ) มีการสูญเสียน้อยกว่าที่กำหนด เช่น มีการตายน้อย สุกรมีการเจริญเติบโตดี สุกรมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น

2. การเลี้ยงสุกรขุนแบบโครงการประกันราคา โดยส่วนใหญ่เกษตรกรมักจะมีพื้นที่หรือโรงเรือนเดิมอยู่แล้ว บริษัทจึงทำหน้าที่ตรวจสอบสภาพพื้นที่ และอาจแนะนำให้สร้างหรือปรับปรุงโรงเรือนให้เหมาะสมตามรูปแบบบริษัทกำหนด จากนั้น ผู้ประกอบการจะจำหน่ายและจัดส่งลูกสุกรรวมทั้งอาหารสัตว์ให้กับเกษตรกรในราคาที่ตกลงกันไว้ เกษตรกรมีหน้าที่เลี้ยงดูสุกรตามคำแนะนำและใช้อาหารสัตว์จากบริษัท รวมทั้งต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานต่างๆ เช่น ค่าพันธุ์สุกรค่าอาหารสัตว์ ค่าแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อสุกรขุนจนมีน้ำหนักตามเกณฑ์ที่กำหนด บริษัทจะทำการรับซื้อสุกรขุนคืนในราคาประกันตามสัญญาหรือเงื่อนไขที่ได้ตกลงไว้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว มักจะตกลงทำสัญญากับเกษตรกรเป็นรายปี ทำให้เกษตรกรมั่นใจว่า ในตลอดทั้งปีเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่คงที่ แม้ว่าราคาตลาดจะตกต่ำก็ตาม³¹

3) กรณีการเลี้ยงไก่เนื้อและไก่ไข่

การทำเกษตรพันธสัญญาการเลี้ยงไก่มีทั้งการเลี้ยงไก่เนื้อและไก่ไข่แต่ละประเภทมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.1) การเลี้ยงไก่เนื้อ สัญญาเลี้ยงไก่เนื้อ จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ สัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบรับจ้างเลี้ยงและสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคา

1. สัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบรับจ้างเลี้ยง บริษัทจะมีการตรวจสอบสภาพความพร้อมของเกษตรกรก่อนที่จะทำสัญญา โดยเกษตรกรต้องรับผิดชอบในการสร้างหรือปรับปรุงโรงเรือนให้ได้มาตรฐานตามที่หน่วยงานราชการกำหนด รวมถึงตามหลักเกณฑ์รูปแบบของบริษัทด้วย นอกจากนี้ ยังต้องจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการเลี้ยงไก่ เช่น กระตักน้ำ ถังอาหาร แกลบรองพื้น เครื่องกกลูกไก่ เป็นต้น ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นค่าสาธารณูปโภค เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง

³¹ นवलจันทร์ พารักษา, เอมอร อังสุรัตน์, หนูจันทร์ มาตา และจุฬารัตน์ วัฒนะ. (2551). *การศึกษาโครงการระบบตลาดข้อตกลงสินค้าปศุสัตว์ (สุกร) ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). หน้า 91-92.

(กรณีไม่มีไฟฟ้า) ค่าแก๊ส (สำหรับเครื่องกลูกไก่) ค่าภาษีโรงเรือน และค่าแรงงานเหล่านี้ เป็นหน้าที่ของเกษตรกรที่ต้องรับผิดชอบ และในกรณีที่มีการเลี้ยงในปริมาณมากจนทำให้ต้องจ้าง แรงงานเข้าช่วย บริษัทจะทำการกำหนดปริมาณการเลี้ยงไก่ในแต่ละรุ่น โดยนำประวัติ ความสามารถ ความพร้อมของเกษตรกรมาพิจารณาประกอบ ในส่วนของพันธุ์ลูกไก่ ปัจจัยที่จำเป็น ต่อการเลี้ยงไก่เนื้อ เช่น อาหารสัตว์ ยาสัตว์ รวมถึงเวชภัณฑ์ต่าง ๆ บริษัทจะเป็นผู้จัดหาโดยจัดส่ง ให้เป็นระยะ นอกจากนี้ บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่สัตวบาลหรือสัตวแพทย์เข้าตรวจสอบทุก 1-2 วัน เพื่อให้คำแนะนำและควบคุมการเลี้ยงให้เป็นไปตามกำหนด และบริษัทยังต้องตรวจสอบสภาพไก่ เนื้ออย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันโรคระบาด ตรวจสอบปริมาณอาหารที่ใช้ว่าได้สัดส่วนกับอายุและ น้ำหนักของไก่หรือไม่ และยังเป็นการป้องกันมิให้มีการลักลอบนำอาหารบริษัทออกขายให้ บุคคลภายนอก นอกจากนี้ ยังห้ามมิให้เกษตรกรนำอาหารสัตว์ ยา หรือวัคซีนจากที่อื่นมาใช้แทน หรือปะปนกับที่บริษัทจัดให้ เมื่อไก่โตเต็มวัยและได้ขนาดตามต้องการ บริษัทจะส่งพนักงานหรือ ตัวแทนมาจับไก่ใหญ่ส่งโรงงานชำแหละเพื่อนำขายตลาดภายในจังหวัด โดยนอกจากบริษัทจะ เป็นผู้กำหนดปริมาณการเลี้ยง วิธีการเลี้ยงแล้ว บริษัทยังเป็นผู้กำหนดระยะเวลาการเลี้ยงและ กำหนดเวลาจับไก่ใหญ่ส่งโรงชำแหละด้วย โดยก่อนขนส่ง ต้องมีการนับจำนวนและชั่งน้ำหนักที่ หน้าฟาร์มและบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ค่าตอบแทนที่บริษัทต้องชำระให้เกษตรกร เรียกว่า “ค่าจ้าง” ซึ่งแต่ละบริษัทมีวิธีการคำนวณแตกต่างกัน แต่โดยหลักแล้ว จะคำนวณจากผลรวมของบริษัท ถือว่า บริษัทมีกรรมสิทธิ์ในไก่เนื้อ อาหารสัตว์ ยา และวัคซีน ที่บริษัทจัดส่งให้ รวมถึงอุปกรณ์การเลี้ยง ต่างๆ ดังนั้น หากเสร็จสิ้นการเลี้ยงในแต่ละรุ่น เกษตรกรต้องส่งปัจจัยการผลิตที่เหลือคืนทั้งหมด ซึ่งบางบริษัทจะกำหนดไว้ในสัญญาว่าระหว่างการเลี้ยงไก่ เกษตรกรต้องมินำปัจจัยการผลิตต่างๆ ดังกล่าวขายให้กับผู้อื่นหรือนำไปเลี้ยงสัตว์อื่นในฟาร์มของตน หากตรวจพบจะถูกปรับเป็นเงิน ค่าเสียหาย หรือดจัดส่งลูกไก่ 2 รุ่น หรือเลิกสัญญา เป็นต้น บางกรณีในสัญญาจะระบุว่า บริษัท และเกษตรกรต่างฝ่ายต่างเป็นอิสระต่อกันไม่มีความสัมพันธ์เป็นนายจ้างลูกจ้างตามสัญญาจ้าง แรงงาน

โดยทั่วไปแล้ว ผู้เลี้ยงไก่ประเภทนี้มักเป็นผู้ที่เคยเลี้ยงไก่มาก่อน แต่ต้องเลิกเลี้ยงเพราะ ประสบกับปัญหาขาดทุน แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีโรงเรือนและอุปกรณ์การเลี้ยงอยู่แล้วจึงหันมาเลี้ยง ไก่ให้กับบริษัทหรือตัวแทน จะเห็นได้ว่า เหตุที่เกษตรกรเลือกเลี้ยงไก่เนื้อในรูปแบบนี้ เนื่องจากไม่ ต้องเสี่ยงกับความผันผวนของราคาไก่หรือปัจจัยการผลิตเพราะทราบแล้วว่า ผู้เลี้ยงจะได้รับ ผลตอบแทนต่อตัวเท่าไร นอกจากนี้ ผู้เลี้ยงยังอาจได้รับค่าตอบแทนอื่น เช่น โบนัส หรือ ค่าความสามารถ หากเลี้ยงไก่ได้ขนาดและน้ำหนักตามมาตรฐานเพื่อเป็นการตอบแทนที่ผู้เลี้ยงต้อง เอาใจใส่มากเป็นพิเศษ แต่มีข้อสังเกตว่า เกษตรกรยังมีความเสี่ยงในด้านราคา เช่น หากอาหาร

มีคุณภาพไม่ดีมีส่วนผสมของมันสำปะหลังมากกว่าข้าวโพด หรือลูกไก่ที่บริษัทจัดให้มีสภาพอ่อนแอ แคระแกรน กินจุ แต่เลี้ยงไม่โต ทำให้ได้น้ำหนักน้อย อีกทั้งหากบริษัทกำหนดเพิ่มระดับมาตรฐานฟาร์ม เช่น ต้องเป็นระบบปิด (Evaporative Cooling Greenhouse: Evap.) หรือต้องติดตั้งระบบควบคุมการจ่ายอาหาร จ่ายน้ำ ตามที่บริษัทกำหนดเท่ากับเป็นการผลักภาระให้เกษตรกร รับผิดชอบลงทุน ทั้งที่หากเป็นการจ้างแรงงานตามหลักของสัญญาจ้างแรงงานทั่วไป โครงสร้างเหล่านี้ควรเป็นความรับผิดชอบของบริษัทในฐานะผู้ว่าจ้าง

2. สัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคา มีลักษณะและเงื่อนไขสำคัญ ดังต่อไปนี้ ก่อนเข้าทำสัญญา บริษัทจะเข้าตรวจสอบสภาพความพร้อมของเกษตรกรคู่สัญญา กล่าวคือ เกษตรกรคู่สัญญาจะต้องรับผิดชอบในการสร้างหรือปรับปรุง โรงเรือนให้ได้มาตรฐานถูกต้องตามสุขลักษณะที่ทางราชการรับรอง ขณะเดียวกันต้องตรงตามแบบที่บริษัทกำหนดและต้องจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการเลี้ยง เช่น กระจกน้ำ ถังอาหาร แกลบรองพื้น เครื่องกกลูกไก่ เป็นต้น ทำนองเดียวกับการเลี้ยงไก่เนื้อตามสัญญาจ้างเลี้ยง เกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ค่าสาธารณูปโภค ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง (กรณีไม่มีไฟฟ้า) ค่าแก๊ส (กรณีกกลูกไก่) ค่าภาษีโรงเรือน และค่าแรงงาน เกษตรกรจะต้องวางเงินประกันความเสียหาย (แต่ส่วนใหญ่ระบุในสัญญาว่า “เงินประกันค่าลูกไก่”) ในกรณีที่การเลี้ยงรุ่นนั้นขาดทุนไม่สามารถชำระหนี้ที่ค้างบริษัทได้ ทั้งนี้ค่าลูกไก่ ค่าปัจจัยการผลิต และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่บริษัทออกให้เกษตรกรล่วงหน้า บริษัทจะหักเอาจากเงินประกันที่วางไว้และยังหักชดเชยให้ครบวงเงินประกันจากการเลี้ยงรุ่นต่อ ๆ ไปจนครบ บริษัทจะเป็นผู้กำหนดราคาประกัน (ราคารับซื้อ) และราคาอาหาร ยา โดยมีสิทธิปรับเปลี่ยนราคาได้หากเห็นสมควรทั้งราคาประกัน และราคาวัตถุดิบ แต่แม้บริษัทจะปรับขึ้นราคาประกันก็ตาม ราคาอาหารก็จะถูกปรับขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้นการเลี้ยงไก่ในแต่ละรุ่นบริษัทจะเป็นผู้กำหนดปริมาณการเลี้ยง โดยพิจารณาจากประวัติ ความสามารถ ความพร้อมของเกษตรกรแต่ละราย บริษัทจะเป็นผู้จัดหาพันธุ์ลูกไก่ ตลอดจนปัจจัยที่จำเป็นต่อการเลี้ยงไก่เนื้อ เช่น อาหารสัตว์ ยาสัตว์ รวมถึงเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาที่เลี้ยงในแต่ละรุ่นการเลี้ยง โดยจัดส่งให้เป็นระยะ รวมถึงจัดการขนส่งลูกไก่ลงฟาร์มและขนไก่ใหญ่ส่งหน้าโรงชำแหละ แต่เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่กล่าวข้างต้นแต่ผู้เดียว โดยสามารถชำระเป็นเงินสด หรือ ส่งจ่ายเช็คล่วงหน้าได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรจะยอมให้บริษัทหักจากราคาไก่ใหญ่ที่ขายคืนบริษัท บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่สัตวบาลหรือสัตวแพทย์ประจำบริษัทเข้าตรวจสอบทุก 1-2 วัน เพื่อให้คำแนะนำและตรวจสอบสภาพไก่เนื้อเพื่อป้องกันโรคระบาด ให้วัคซีนไก่ตามกำหนดเวลาและตรวจสอบการใช้สารเคมีในไก่ว่าเป็นไปตามมาตรฐานสากลหรือมีสารตกค้างหรือไม่ เพราะไก่กระโทงที่ผ่านการชำแหละแล้วจะส่งขายต่างประเทศ ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่ของบริษัทจะไม่ควบคุมปริมาณอาหาร เนื่องจาก

หากว่าไก่เนื้อบริโภคอาหารได้มากเท่าไรเท่ากับบริษัทสามารถขายอาหารไก่ได้มากเท่านั้น เพราะอาหารถือเป็นต้นทุนของการเลี้ยงไก่ถึงร้อยละ 80 ห้ามมิให้เกษตรกรนำอาหารสัตว์ ยาหรือ วัคซีนจากที่อื่นใช้แทนหรือปนกับที่บริษัทจัดให้ หากตรวจพบจะถูกปรับตามเกณฑ์ที่กำหนดหรือ เลิกสัญญา เมื่อไก่โตเต็มวัยและได้ขนาดตามต้องการบริษัทจะส่งพนักงานหรือตัวแทนมาจับไก่ ใหญ่ นำส่งโรงงานชำแหละเพื่อนำไปตรวจสอบสารตกค้างในห้องปฏิบัติการของบริษัทก่อนนำส่งขาย ในตลาดต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม นอกจากบริษัทจะเป็นผู้กำหนดราคาประกันปริมาณการเลี้ยง และวิธีการเลี้ยงแล้ว บริษัทยังเป็นผู้กำหนดระยะเวลาการเลี้ยง และกำหนดเวลาจับไก่ใหญ่ส่ง โรง ชำแหละของบริษัทด้วย โดยเมื่อบริษัทกำหนดวันจับไก่ได้แล้วจะจัดส่งมาให้และก่อนขนส่งจะต้อง นับจำนวนและชั่งน้ำหนัก (หน้าฟาร์ม) และบันทึกไว้เป็นหลักฐาน เช่นเดียวกับการเลี้ยงไก่เนื้อตาม สัญญารับจ้างเลี้ยง ค่าตอบแทนที่เกษตรกรได้รับมาจากการนำไก่ใหญ่ขายคืนให้บริษัทในราคา ประกัน โดยบริษัทจะคิดคำนวณค่าตอบแทนตามน้ำหนักไก่ที่ชั่งหน้าโรงงานชำแหละแล้วหัก ต้นทุนและค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่บริษัทเคยให้สินเชื่อ รายการต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายที่บริษัทหักไว้จะไม่ ระบุไว้ในสัญญาแต่จะระบุไว้ในใบเสร็จรับเงินหรือใบรายงานผลตอบแทนการเลี้ยง (Settlement Sheet) โดยไม่แสดงรายละเอียดหรือวิธีการคำนวณแต่อย่างใด

ผู้เลี้ยงไก่เนื้อรูปแบบสัญญาประกันราคาจะได้กำไรไม่มาก เพราะต้องขายตามราคาประกัน ที่ตกลงกันล่วงหน้าซึ่งเป็นราคาในระดับที่ไม่สูงหรือต่ำจนเกินไป นอกจากนั้น ยังต้องรับผิดชอบ ค่าใช้จ่ายสาธารณูปโภคต่าง ๆ ในราคาสูง อย่างไรก็ตาม ผู้เลี้ยงจะไม่เสี่ยงกับการผันผวนของราคาไก่ เพียงแต่เสียโอกาสนำออกขายทำกำไรหากราคาไก่ในตลาดสูง ปัญหาที่พบเป็นเรื่องของปริมาณการ ใช้อาหารเพราะอาหารที่ใช้ต้องผันแปรไปตามสภาพการณ์ของไก่ในแต่ละระยะการเลี้ยงถ้าการใช้ อาหารไม่เป็นไปตามสัดส่วนและหลักเกณฑ์ทางวิชาการก็จะทำให้ผู้เลี้ยงไม่สามารถควบคุมการใช้ อาหารหรือยาได้ ทำให้ต้องใช้ในปริมาณมาก ส่งผลให้ค่าใช้จ่ายสูงเกินกำหนด เมื่อจับไก่ใหญ่ขาย บริษัทก็จะถูกหักจากราคาไก่ที่ขายได้ เกษตรกรจึงขาดทุนในที่สุด และยังพบปัญหาเรื่องลูกไก่ อ่อนแอและอาหารไม่มีคุณภาพ ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มต้นทุนให้ผู้เลี้ยง ส่งผลให้การเลี้ยงไก่เนื้อรุ่น นั้นขาดทุน บางรายเป็นหนี้ผูกพันบริษัทส่งผลให้จำต้องเลี้ยงรุ่นต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผลตอบแทนของการเลี้ยงไก่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญานี้มักสร้างปัญหา ความไม่เป็นธรรมให้กับเกษตรกรอย่างมาก เนื่องจากการคำนวณผลตอบแทนของบริษัทซับซ้อน ยกที่เกษตรกรทั่วไปจะเข้าใจหรือไม่มีการบูรณาการรายละเอียดการหักค่าใช้จ่ายที่ใช้หลักเกณฑ์อย่างไร หรือมีการหักค่าใช้จ่ายที่เกษตรกรไม่เคยรับรู้เพราะไม่แจ้งหรือไม่ระบุในสัญญานอกจากนั้นยังคงมี ประเด็นทางกฎหมายเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินว่าใครเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์แท้จริง เพราะสัญญา รูปแบบนี้บริษัทก็อ้างถือเอาว่าตนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทุกอย่างที่จัดหาให้เกษตรกร แม้เป็นการ

ซื้อขายแบบสินค้าเชื่อเพื่อผูกมัดเกษตรกรมิให้นำไก่ที่เลี้ยงไปขายให้บุคคลอื่น ส่วนเกษตรกรเป็นผู้เลี้ยงมีหน้าที่ดูแลไก่โดยใช้อาหารที่บริษัทกำหนดเท่านั้น³²

3.2) การเลี้ยงไก่ไข่ การทำเกษตรพันธสัญญาการเลี้ยงไก่ไข่นั้น หน้าที่ในการจัดสร้างโรงเรือนและอุปกรณ์ต่างๆ จะเป็นของเกษตรกร ส่วนบริษัทจะสนับสนุนเอกสารประกอบการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน การเข้าทำสัญญาในรูปแบบนี้อาจเกิดขึ้นได้ทั้งที่เกษตรกรติดต่อเพื่อขอเข้าร่วมโครงการกับบริษัท หรือบริษัทติดต่อให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้ บริษัทจะทำการประเมินยอดขายของตนก่อนจะทำสัญญากับเกษตรกร โดยการทำสัญญามักจะทำในลักษณะรุ่นต่อรุ่น เช่น 14 เดือนต่อรุ่น หรือปีต่อปี เป็นต้น

ในการเลี้ยงไก่ไข่นั้น บริษัทจะจัดหาไก่ไข่ให้กับเกษตรกร รวมไปถึงจัดส่งอาหารที่พอเหมาะกับการบริโภคของไก่ และขนาดของคลังเก็บอาหารของเกษตรกร แล้วเกษตรกรต้องเลี้ยงไก่ไข่ให้มีอายุที่เหมาะสมในการออกไข่ คือ ประมาณ 14-16 สัปดาห์ เมื่อไก่ออกไข่ เกษตรกรต้องเก็บไข่ทุกวัน บริษัทคู่สัญญาจะรับซื้อไข่ตามราคาที่ได้ตกลงกันไว้ บริษัทมีระบบปิด (Evaporative Cooling Greenhouse: Evap.) กรณีที่ไก่ตาย เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบเองเนื่องจากบริษัทมีมาตรการในการเข้าฟาร์ม เช่น การฆ่าเชื้อโรคก่อนเข้าฟาร์ม การห้ามบุคคลภายนอก และสัตว์เลี้ยงอื่นๆ เข้ามาในบริเวณฟาร์ม ดังนั้น หากเกิดการตายขึ้น บริษัทจึงไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบ

ระบบการเลี้ยงไก่ไข่จะเป็นแบบประกันราคา ซึ่งเกษตรกรเป็นผู้มีสิทธิในตัวไก่ (มีราคาประมาณตัวละ 120 บาท) เกษตรกรจึงต้องจ่ายเงินประกันไก่ตัวละ 10 บาท เก็บไว้ที่บริษัท เมื่อเลิกกิจการ ก็สามารถขอคืนได้ บริษัทจะทำการรับซื้อไข่ตามน้ำหนักของไข่ หรือที่เรียกว่า ไข่คละ (คำนวณจากน้ำหนักต่อจำนวนไข่ 10 แผลง) ปกติน้ำหนักไข่จะผันแปรตามอายุไก่ หากน้ำหนักไข่ไม่ได้มาตรฐาน บริษัทจะแจ้งให้เกษตรกรปรับปรุงเพื่อให้ได้น้ำหนักไข่เพิ่ม เมื่อปิดเล้าก็จะได้รับเงินค่าปลดไก่ (คำนวณจากน้ำหนักไก่ปลด) ในการเลี้ยงลักษณะนี้ ต้นทุนในการเลี้ยงไก่ไข่ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจะเป็นความรับผิดชอบของเกษตรกร ตั้งแต่ค่าพันธุ์ไก่ไข่ ค่าอาหาร ยาบำรุง วิตามินต่างๆ และค่าใช้จ่ายต่างๆ ไปที่เกิดขึ้นในการเลี้ยงไก่ไข่ ค่าใช้จ่ายต่างๆ เหล่านี้ บริษัทคู่สัญญาจะเป็นผู้จ่ายให้ก่อน และเมื่อเกษตรกรขายไข่ไก่ในแต่ละงวดให้กับบริษัทคู่สัญญา บริษัทจะนำมาหักกับค่าใช้จ่ายเหล่านั้นกับค่าไข่ไก่ที่เกษตรกรจะได้รับ เกษตรกรที่มีฝีมือดีจะสามารถผ่อนชำระค่าตัวไก่ได้ภายใน 9 เดือน หลังจากนั้น จะได้รับค่าตอบแทนอย่างเต็มที่ (หักเฉพาะค่าใช้จ่ายของเดือนนั้นๆ

³² ศรีภูพาน สุพรรณไชย. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 2. หน้า 32.

เช่น ค่าอาหารและค่ายาที่ใช้ในศูนย์เครือข่ายข้อมูลอาหารครบวงจร ได้ทำการศึกษาและระบุถึงข้อดี และข้อเสียของการทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ไว้ว่า³³

2.7 ข้อดีของการทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming)

1) เกษตรกรมีผลผลิตขายแน่นอน สามารถนำวัตถุดิบป้อนเข้าสู่กระบวนการผลิตได้อย่างสม่ำเสมอ และเป็นการประกันรายได้ ประกันราคาสินค้าล่วงหน้า ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีรายละเอียดไม่เหมือนกัน

2) เกษตรกรได้รับความรู้ ทั้งด้านวิชาการ การออกแบบแปรรูปฟาร์มมาตรฐาน และเทคนิคในการปรับลดต้นทุนในการผลิต พร้อมจัดหาวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตต่างๆ อาจรวมไปถึงการสนับสนุนสินเชื่อทางการเงิน

3) ผลผลิตได้มาตรฐานเดียวกับที่ทางบริษัทกำหนดและตรงตามความต้องการของตลาด

4) ในยุคโลกาภิวัตน์ การตกลงราคาและเวลารับมอบสินค้ากันชัดเจน เชื่อว่าเกษตรพันธสัญญา สามารถลดความผันผวนของรายได้และผลผลิตของเกษตรกร โดยสามารถทำให้ผลตอบแทน (รายได้) ค่อนข้างแน่นอนและสูงขึ้น และช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงเทคโนโลยีและเงินทุน

5) ช่วยให้เกษตรกรเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและจัดการ ช่วยลดภาระงบประมาณของรัฐในการพยุงราคาสินค้าเกษตรกรรม ตลอดจนช่วยเพิ่มโอกาสการจ้างงานในภาคเกษตรกรรม

6) เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการแบ่งปันจากบริษัท เพราะมีวัตถุดิบสม่ำเสมอ ควบคุมต้นทุนได้ สามารถคาดการณ์วางแผนการตลาด รวมถึงบริษัทยังประหยัดได้จากขนาดกิจกรรม (Economy of Scale) เนื่องจากเป็นการผลิตขนาดใหญ่ ส่วนผู้บริโภคได้ประโยชน์จากคุณภาพสินค้าที่สูงขึ้นและราคาถูกลง

2.8 ข้อเสียของการทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming)

1) การทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ภาคเอกชนมักจะทำสัญญาในรูปแบบสัญญาเชิงเอาเปรียบเกษตรกร ในเรื่องของผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม

³³ ศูนย์เครือข่ายข้อมูลอาหารครบวงจร. (2558). *เกษตรพันธสัญญา*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.foodnetworksolution.com/wiki/word/3120>. [2558, 15 มิถุนายน].

2) เงินลงทุนต่อฟาร์มค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ที่จะเกิดขึ้น ทำให้การคืนทุนต้องใช้เวลาหลายปี ขณะที่แหล่งเงินทุนของเกษตรกรมาจากการกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ดังนั้นหากบริษัทยกเลิกพันธสัญญากับเกษตรกรในระยะสั้นหรือไม่วางแผนการผลิตให้เกษตรกรอาจล้มละลายได้ นอกจากนี้ ยังพบว่าสัดส่วนของรายจ่าย (ต้นทุน) ต่อรายได้ของฟาร์มค่อนข้างสูง ประมาณ 27-92% จึงถือว่ามีความเสี่ยงค่อนข้างมาก

3) เกษตรกรมีความเสี่ยงสูง และเสี่ยงสูงขึ้นเมื่อได้รับผลกระทบทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง หรือหวั่นก เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีความเสี่ยงในการสูญเสียผลผลิตมากขึ้น เมื่อรวมค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำมัน ค่ายา ฯลฯ

4) การที่สัญญาไม่ได้คำนวณรายได้ค่าตอบแทนจากการผลิตที่เป็นขั้นบันไดเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน ทำให้เกษตรกรไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะถึงจุดคุ้มทุน และมีกำไรจากการลงทุนเมื่อไร จึงทำให้เกิดความเสียเปรียบ